

ПРОФ. ДР. МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ

**УВАГИ
ПРО УКРАЇНСЬКУ
ДЕРЖАВНІСТЬ**

Відень 1927

ПРОФ. ДР. МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ

**УВАГИ
ПРО УКРАЇНСЬКУ
ДЕРЖАВНІСТЬ**

Віденсь 1927

I.

ВСТУП

Політичні групи, які перед революцією 1917 р. були носіями українського національного руху на Україні, в боротьбі за свою концепцію української державності потерпіли невдачу. Їх місце заняли нові революційні сили, які віднесли перемогу і в Росії і на Україні під гаслом нового, радянського ладу, що знайшов вислів у Союзі Соціалістичних Радянських Республік. В цей Союз увійшла також Україна, як Українська Соціалістична Радянська Республіка.

Частина провідників переможених груп приняла свою невдачу за невдачу української державності і проголосила, що Україна знов улягла російській, цим разом російсько-большевицькій перемозі, та що Українська Соціалістична Радянська Республіка є тільки особливою формою російсько-большевицької експансії України. Цей погляд привався особливо на еміграції.

Ідеологічна спільність українського національного руху російської і австро-угорської займанщини і спільна боротьба за українську державність спричинили, що цей погляд поширився також на українських землях, які залишилися поза границями Радянської України, під пануванням чужих держав.

Минає якраз три роки, як я вперше звернув увагу на потребу ревізії цього погляду*). Я вказав на те, що в оцінці положення тих українських земель, які творять Українську Соціалістичну Радянську Республіку, треба покласти натиск на факт історичного розвитку, в якім вони з положення часті „єдиної неподільної Росії“ осягнули становище держави в Радянському Союзі, що цей факт треба закріпити і в нашій власній свідомості і в свідомості міжнародного світа і зробити його вихідною точкою дальших національно-державних змагань.

Кожний новий рік розвитку Радянської України щораз більше підтверджує цю думку. Відросяїщення й українізація державного і громадського життя на Україні наближається до завершення. Зближення, взаємне зрозуміння і співробітництво між владою і громадянством щораз більше налагоджується. Твориться щораз ширший круг української радянської інтелігенції, яка стоїть на становищі, що радянський лад найліпше відповідає національним і державним інтересам України. Більшість провідників і груп в періоду Української Центральної Ради і початкового періоду Директорії стала на грунті української радянської державності (Грушевський, Винниченко, головні і ртійні кадри с.-д. і с.-р.) і знаходить чи в рядах партії, яка кермує державним життям, чи в рядах радянської інтелігенції, звягаючи традиції українського національного руху з українською

*) В брошурі: З Новим Роком 1924. Теперішній стан будови Української Держави і задачі західно-українських земель. Женева 1924. — З того часу я старався переводити цю думку в усіх моїх статтях.

радянською державою. На тлі загальної консолідації державного і громадського життя України зазначується особливий розвиток української духової культури—літератури, науки, мистецтва.

Коротко — Радянська Україна стає національним і державним центром усіх українських земель, основою для здійснення соборної української державності.

Зрозуміти і признати це має особливу вагу для поневолених українських земель. Маючи свою матірну державу, свою Матір-Батьківщину, «Mère-Patrie», як гарно кажуть Французи, — вони матимуть ясну ціль і ясний шлях у своїй боротьбі за визволення. Тому між Радянською Україною й поневоленими українськими землями позинен твориться що-раз тісніший звязок почуття єдності, співираці, взаємної помочі, спільних змагань до з'єднення.

Ревізія дотеперішнього погляду па Радянську Україну важна також для української політичної еміграції.

Українська політична еміграція має зовсім інший характер ніж російська. Російська складається передовсім з представників верств, яких класові інтереси є непримірні з радянським ладом. Наскільки ж вона ставиться до радянського ладу негативно також з національних мотивів, то це тому, що він розбив „єдину неподільну Росію“ на національні держави. Вистарчить взяти па увагу той скрегіт зубів, який зустрічається в російській еміграційній пресі з приводу українізації.

В українській політичній еміграції елементів, які мали б обективні причини ставитися до радянського ладу негативно з класових мотивів, порівнюючи мало. Ті елем-

менти були на Україні переважно зросійщепі і вони знаходяться головно в рядах російської політичної еміграції. Українська політична еміграція зродилася головно, як вказано вище, з національних мотивів, які розвиток Радянської України робить безпредметовими.

Стоячи на становищі, що українська радянська державність це тільки особливий формальний російсько-большевицької окупації України, українська політична еміграція шкодить українській державності. Вона підтримує ілюзію, що царську Росію змінила большевицька Росія, яку знов може змінити якась інша Росія, а України — „не було, нема й не може бути“. Хто знає, як важко в Європі вияснити, що Союз Соціалістичних Радянських Республік не є те саме що Росія, той зрозуміє, яке шкідливе підтримування тої ілюзії.

Однаке ревізія дотеперішнього становища української політичної еміграції супроти української радянської державності важна не стільки для Радянської України (з цього погляду еміграція рішуче себе перецінює!), скільки для самої еміграції. Замісць тиняється на чужині, вона віднайде втрачену Батьківщину, де зможе прикладти свої спли до праці для Рідної Землі.

Українська влада повинна облекшити еміграції цей перехід, кидаючи заслону забуття на минуле лихоліття громадянської війни.

Вкінці її українській заморській еміграції треба змінити своє дотеперішнє відношення до Радянської України. Хоч вона живе в інших умовах, але повинна мати зрозуміння для того нового життя, яке виростає на Україні. Це зрозуміння дасть їй певність, що її Батьківщина

їде до ліпшої будучини, і буде жерелом живої любові до далекого Рідного Краю.

Вище зазначений розвиток Радянської України не знаходить досі належного розуміння й оцінки серед українського громадянства поневолених земель та еміграції. Звертається увагу па окремі факти, однаке не обхоплюється цілості розвитку того нового життя, яке виростає на Україні.

Коли в німецькій, французькій, англійській і навіть еміграційній російській літературі знається ціла низка поважних наукових і публіцистичних праць, присвячених дослідам того нового життя, яке розвивається на основах радянського ладу, — нічого подібного не появляється ані у Львові, ані в центрах української політичної еміграції.

Як уважно ставляться поважні чужинці до цього нового життя, — я дозволю собі навести слова Едварда Лямбера (Edouard Lambert), професора університету й директора „Інституту порівняного права“ в Ліоні, взяті з його передмови до публікації „Les codes de la Russie Soviétique“ (Paris 1923), яка вийшла в бібліотеці того ж Інституту („Bibliothèque de l’Institut de droit comparé de Lyon“).

„Не є це — пише він — видумки в роді Уелса, тільки право, яке ввійшло в повну обовязкову силу на великій території. Це право знаходиться в протиції до нашого, як непримиримістю своїх формул, так політичними цілями, які має на увазі. Тимчасом, беручи індивідуально, більшість його конструкцій являється природнім вислідом розвитку народніх понять про закон-

ність, які щодня входять поволі до наших традиційних законодавств і правничих наук. Воно відкриває нам про будучість наших капіталістичних прав ті самі глибокі перспективи, які відкрило законодатне тіло французької революції англійським чи німецьким правникам кінця XVIII століття про еволюцію, яка дала їх національні права протягом XIX століття. Є це магічне дзеркало — шклянка води Жозефа Бальзамо, — де вправне око історика права бачить напрямні нового правного ладу, до якого всі народи сучасної міжнародної громади, швидче або поволіше, веде нестримний розгін тих самих сил суспільної переміни.“

Так говорить представник французької науки про те, що в нас оцінюється звичайно як „большевицький експеримент“, якому повинна покласти кінець „народня стихія“ чи навіть стороння інтервенція.

Причинитися до зміни дотеперішнього негативного відношення до Радянської України, вказуючи на її значення як національного і державного центра всіх українських земель, — це ціль цих уваг.

II.

УКРАЇНА І РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ

Будова української держави від вибуху революції до
премоги радянської влади обіймає чотири періоди:
1. Української Центральної Ради, 2. Гетьманський,
3. Директорії і 4. Радянський. Коли взяти на увагу, що
Директорія виступила з тою самою державною концеп-
цією Української Народної Республіки, що й Центральна
Рада, значить, була ідеологічним продовженням Цен-
тральної Ради, — матимемо три концепції української дер-
жавності: 1. монархістичну, 2. народно-республіканську
і 3. радянську.

Щоби зрозуміти її оцінити хід і вислід революції на
Україні, треба мати на увазі високий ступінь русифікації
України і слабість українського національного руху.
В хвилі вибуху революції всі верстви населення України
— за впімком селянства — почували себе в значній біль-
шості російськими, в кожній з них українська національна
свідомість охоплювала тільки незначну частину. Що до
селянства, його стихійне національне почуття треба ще
було перетопити в українську національну свідомість.

Особливо треба зазначити малочисленність українського
національно-свідомого елементу серед освіченого грома-
дянства і майже повну русифікацію міста, зокрема місь-

кого пролетаріату. З огляду на значення освіченого громадянства для державного будівництва, на значення міста в сучасній державі і на значення міського пролетаріату в революції — це незвичайно утруднювало будову української державності.

Наслідком сили російського елементу на Україні Росія і Україна творили майже суцільний революційний терен.

Заслуга передреволюційного українського національного руху полягає в тім, що він з вибухом революції поставив питання будови української держави. Щоб самостійно вирішити це питання, його сили, в порівненню з Росією і з силою російського елементу на Україні, були занадто малі.

З розвитком російської революції він сам підляг її законам, розкладаючися соціально на три головні течії: 1. праву, 2. центральну і 3. ліву, — яким відповідали три вищезазначені концепції української державності. Обороняючи свою концепцію, кожна з цих течій старалася спиратися на сторонні сили, обєднуючися з відповідними російськими течіями і глядячи допомоги інших держав.

Права течія, користуючи з окупації України центральними державами, обедналася з російською реакцією й утворила гетьманську державу. З огляду на величезну перевагу російського елементу в тих класах, на які спиралася гетьманська влада, тенденція розвитку гетьманської держави була ворожа українській державності. І коли б у Росії були перемогли ті сили, з якими обєднання мала на увазі федераційна грамота гетьмана, це

привело б до реставрації російської державності на Україні. Тут бачимо, як права течія (поміщики й богате селянство), обороняючи свої клясові інтереси, жертвувала національні й державні інтереси України.

Центральна течія, яка збирала в собі загал освіченої українського громадянства і спиралася на українське село, виявила себе в Центральній Раді і Директорії. Від самого початку вона мала проти себе всю російську реакцію, в процесі революції звернувся проти неї під проводом большевизму міський пролетаріят і сільська біднота. З національного становища її трагізм полягав у тім, що в даних обставинах упадок большевизму на Україні, проти якого вона передовсім боролася, кличучи проти нього також чужі сили, означав би перемогу російської реакції па цілім просторі бувшої Росії, отже перемогу сили, яка перше всього кинулася би задавити українську державність.

Зокрема ті чужі сили, які центральна течія кликала собі на допомогу, мали на увазі не стільки допомогу українській державності, скільки повалення большевизму, хоч би се довело й до відбудови Росії, — отже посередно зверталися також проти української державності. І так Центральна Рада, покликавши па Україну центральні держави, підготовила грунт для гетьманського перевороту. В інтервенційних планах антанти, якої визнання старалася здобути за всяку ціну Директорія, лежала не українська держава, а „єдина демократична федераціяна Росія“ *). Так само Польща, з якою звязався Петлюра

*) З промови французького міністра закордонних справ Шішона в палаті послів з 17 червня 1919 р.

варшавським договором, — попри її власні пляни що-до українських земель, про що буде мова далі, — була знаряддям інтервенційних плянів антанти.

Ліва течія українського національного руху обєдналася з російським большевизмом.

Коли всі виші російські течії стояли на становищі цілості Росії, один большевизм проголосив право народів Росії на самовизначення аж до відділення. Крім того він у власнім інтересі мусів змагати до повного знищення тих класів, на які спиралося панування Росії над Україною. З цього погляду большевизм був природним союзником України в її боротьбі за державність.

Однаке большевизм мав свою концепцію державності, яку ставався здійснити не тільки в Росії, але на цілім терені революції, змагаючи поширити його як-вайдалі, також поза межі бувшої Росії.

Після перемоги радянської влади в Росії большевицькі організації України підняли рішуючу боротьбу за здобуття влади на Україні. Коли плян зірвання Центральної Ради з середини не вдався, вони утворили Народний Секретаріят Української Соціалістичної Радянської Республіки в Харкові, який розпочав війну з Центральною Радою.

В принципі була це громадянська війна між двома урядами тої самої країни, так само, як це було в Росії, або в Угорщині чи в Німеччині.

Однаке ціла низка умов, на тлі попередньої принадлежності України до Росії, спричинила, що ця громадянська війна на Україні одержала відтінок національної війни.

До того часу більшевицькі організації на Україні були звязані з російським партійним центром і спиралися на зросійщений міський пролетаріят, що надавало їм російський характер. При тім, стоячи на становищі диктатури пролетаріату, який на Україні був зросійщений, недоцінювали вони значіння національного й селянського питання на Україні для революції. Далі — в момент виступу Народнього Секретаріату проти Центральної Ради, процес виділювання української лівої течії та її обеднання з большевизмом тільки що почався. Вківці на допомогу Народному Секретаріатові пішла російська червона армія.

В таких умовах утворення Народнього Секретаріату вважалося радше тактичним маневром, віж призивням української державності, і війна між Центральною Радою і Народним Секретаріатом одержала відтінок війни між Україною і Росією.

Ця війна, спинена інтервенцією центральних держав, розгорілася заново в періоді Директорії.

Період Директорії вимагає основної переоцінки.

Факт, що Директорія здійснила Київ, скликала Трудовий Конгрес і проголосила державне обеднання всіх українських земель, — все те утворило враження, неначе влада Директорії обіймала всі українські землі, і тільки війна з Радянською Росією перешкодила їй укріпитися. Однаке дійсність була зовсім інакша. Лівобережжя опанувала радянська влада так швидко, що Директорія через півтора місяця після візду до Київа втратила його й мусила відступати що-раз далі, аж до Камінця. На півдні стояла російська біла армія і відділи антанти,

які тільки радянська армія викинула з Одеси. Махно держався на своїй території здачно довше ніж Директорія. Окрімі отамані переходили то до Директорії, то до радянської армії, то до Польщі. Північно-західні землі заняла без бою Польща, якої наїзд на українські землі спиняла тільки західно-українська армія в Галичині. Румунія заняла Бесарабію й Буковину. Закарпатська Україна залишалася під Угорщиною, доки не ввійшла в склад Чеськословачької Республіки. Скільки перешкод мусілаб була Директорія побороти, щоби справді збудувати Соборну Українську Державу ? !

При цьому треба мати на увазі, що Україна — як це вже вказано вище — творила з Росією суцільний терен боротьби між революцією й реакцією. Російські білі армії оперували не тільки на території Росії, але також на території України. Інтервенційні пляни аптанти мали також „всеросійський“ характер. Антанта, якої визнання і допомоги так добивалася Директорія, зовсім не думала обмежити свою інтервенцію тільки в користь Української Народної Республіки, а Російську Соціалістичну Федерацівну Радянську Республіку залишити в супокою. Навпаки, Україна входила в інтервенційні комбінації як база протибільшевицької акції у „всеросійських“ розмірах. Тому зрозуміло, що й Радянська Росія, незалежно від свого становища до української державності, воювала з своїми ворогами також на українській території.

В таких умовах упадок большевизму зовсім не був бі рівнозначний з укріпленням влади Директорії на Україні, тільки швидше з перемогою російської реакції, яка була б залила й Україну.

В кінці треба зазначити, що в періоді Директорії йшов, італі процес соціальної діференціяції українського національного руху. З одного боку сама Директорія, почавши майже радянськими гаслами, розвивалася щораз більше на право, з другого — виділювалася що-раз сильніша українська ліва течія, яка боролася проти Директорії за українську радянську державність.

Коротко кажучи, національний і соціальний характер революції на Україні так перепліталися, що оцінка, яка кладе в основу тільки один з цих моментів, є одностороння й невірна.

Змагаючи до своєї соціальної мети, революція помогла поневоленим народам Росії осягнути їх національну мету. Вона розвалила Росію, визволила поневолені нею народи і розчистила ґрунт до будови національних держав, очевидно, в формі, яка відповідала б соціальній меті революції, себто в формі радянської державності.

Борючися за визволення поневолених кляс, революція знищила пануючі кляси, себто велику земельну власність і велику буржуазію, які на цілім просторі Росії мали російський національний характер і були носіями російського імперіалізму, служачи основою російського панування над неросійськими народами. Наслідком упадку цих кляс Росія розпалася на окремі національні території, з яких була зложена. Нова радянська державна організація цих територій, яка спиралася на народну масу, не могла не числитися з її національним характером, бо це позбавило б радянську державність її природної основи. Таким чином, радянська державність на

кожній території одержувала національний характер території, радянська держава ставала національною державою.

Обі тенденції революції, соціальна й національна, знайшли вислів в утворенні Союза Соціалістичних Радянських Республік, якого основою є з одного боку державна незалежність його членів, з другого спільність радянського ладу і спільна потреба його укріплення й оборони.

В цьому обеднчному елементі лежить основна різниця між Радянським Союзом і різними концепціями Федеративної Росії, в яких обеднчим елементом являється інтерес Росії, російського імперіалізму, якому повинні жертвувати свої інтереси інші народи.

На основі союзної конституції члени Радянського Союза є суверенні держави, які добровільно утворюють Союз і мають право виступити з нього. Право виступлення з Союзу — незалежно від політичних можливостей його здійснення — являється елементом, який відзначає сувереність членів Союза і договірний, міжнародний характер Союза. Союз утворюється таким способом, що члени Союза переносять виконування частин своїх суверенітетів прав, означені союзною конституцією, на союзну владу.

Таким чином Українська Соціалістична Радянська Республіка, яка є одним із членів Союза, являється в розумінні союзної конституції сувереною державою.

Коли приналежність України до Союза інтерпретується таким способом, що Україна не тільки не є сувереною державою, але взагалі відмовляється від характеру держави, то така інтерпрегація союзної консти-

туції є з юридичного погляду неправильна, з політичного — тенденційна. Коли в науці про державу вважаються державами американські стейти, швайцарські кантони, німецькі краї, значить складові часті федераційних держав, яким федераційні конституції не признають права виступлення, то нема ніякої підстави відмовляти характеру держави членам Радянського Союза. При тім очевидно треба однаково трактувати всіх членів Союза, згідно з союзною конституцією, а не робити виніку в користь України.

На скільки оспорюється український національний характер радянської державності на Україні, — ми вже визначили вище, що радянська держава по своїй суті маєть бути рівночасно національною державою. Таким чином український національний характер Української Соціалістичної Радянської Республіки лежить в її основі і в тенденції її розвитку. Державний лад, який спирається на народну масу, в ім'я свого самозбереження маєть мати на увазі як-чайширше задоволення її матеріальних і духових потреб, її всесторонній розвиток. Цей розвиток української народної маси, який може відбуватися тільки на українських національних основах, маєть надати державному і громадянському життю на Україні український національний характер.

Вистарчить вказати на те національне відміння, яке має революційний факт знищення клас великої земельної власності і великої буржуазії. Ці дві класи, хоч у значній мірі українського походження, однаке російські культурою і звязані з російською державністю всіми своїми матеріальними і духовними інтересами, були не тільки осно-

вою панування Росії над Україною, але й основого органічного російщення місцевого українського населення: освіченого громадянства, бюрократії, міста, міського пролетаріату і навіть верхів селянства. Тепер, коли вони зникли, коли велика земельна власність перейшла в руки українського селянства, а промисл і торгівля організуються на нових основах, де головним чинником являється українська народня маса, — тим самим розчищено ґрунт для відросяйщення й українізації всього державного і громадського життя України*).

І ми бачимо, як, почавши від закінчення громадянської війни, процес відросяйщення і українізації іде все ширше і глибше, наближаючися вже до свого завершення.

Коли вказується на його повільність, на його механічний характер (наскільки він обмежується вивченням української мови урядовцями не-Українцями), на неприхильне відношення урядовців і громадянства російської культури, — треба мати на увазі трудності, звязані власне з тим, що вище назване органічне російщення України було вже досягло значних розмірів. Щоб побороти ці

---

*) Наскільки на Правобережжю і в Галичині велика земельна власність і велика буржуазія були польські, вони стали основою польського імперіалізму.

Знищення цих класів на Радянській Україні лежить у тіснім звязку з перемогою радянської влади. Коли б була вдережалася Директорія, вона під натиском антанти мусіла б робити що-раз більші уступки в цій області, про що свідчать привілеї для польських землевласників у варшавському договорі.

В Західно-Українській Народній Республіці вирішення питання, чи велика земельна власність має перейти на державу без викупу, чи з викупом, відложено головно з огляду на антанту.

труднощі й досягти повної органічної українізації, на це треба довгого часу, треба, щоб цілі нові покоління виросли в українській школі, в українській державній і громадській атмосфері. Прискорення цього процесу залежить від самого українського громадянства, від його співпраці з радянською владою. Чим більшатиме число освічених, національно-свідомих Українців, які вважатимуть радянський лад корисним для України і віддаватимуть свої сили для праці над державним радянським будівництвом, тим швидше завершиться процес відродження України. Цьому процесови підлягає також партія, яка кермує державним життям України. Почавши від її заложення, в неї вливаються і вливатимуться все нові українські сили. Цей процес треба мати на увазі, оцінюючи національний характер радянської влади на Україні.

Закид, що українізація не є заслугою радянської влади, тільки стихійним процесом, перед яким радянська влада мусить уступати, не відержує критики. Очевидно, українізація є процес стихійний, який іде знизу, а не штучний, декретований згори. В цім її сила і запорука успіху. Коли б було інакше, українська державність не мала би ґрунту. Однаке це зовсім не зменшує значення тої ролі, яку відграє в процесі українізації радянська влада, йдучи йому назустріч, підпираючи його, усуваючи перешкоди, надаючи йому державну санкцію — словом, відграючи в ньому керуючу роль. Мудрість влади лежить власне в тім, щоби брати під увагу стихійні процеси і перетворювати їх в елементи державної творчості.

Зрештою українська стихія на українських землях польської окупації не тільки не є слабша ніж на Радян-

ській Україні, а радше значно сильніша, бо має за собою три чверти століття національного розвитку в умовах австрійської конституції, все таки куди сприятливіших від умов російського абсолютизму. Чому ж тут не йде процес українізації, тільки що-раз більшої польонізації, чому польська влада не йде на уступки українській стихії?! Ріжниця очевидно лежить у тім, що тут польська окупація, а там — Українська Держава!

Оспорювання державної суверенності чи взагалі державності Радянської України і її українського характеру стоїть у звязку з закидом залежності Радянської України від „Росії“.

З огляду на те, що Радянський Союз утворився на території бувшої Росії і найбільшою державою в Союзі є Російська Соц. Фед. Рад. Республіка, що перемога большевизму почалася в Росії, що під впливом російського державного централізму утворився був у Росії своєрідний революційний централізм, який не тільки в передреволюційних часах, але й після революції недоцінював національних питань на території Росії і навіть ще тепер животі в формі „русотяпства“, — з цих причин дехто і в Союзі і в Європі, і прихильники і противники радянської влади змішують старе з новим і вважають Союз продовженням царської Росії, яку перебудовано на Радянську Росію. Це переплутування пояснює розширене особливо в Європі, до чого причилюється не тільки російська біла еміграція, яка все ще мріє про „Єдину-Неділімую“ і лає українізацію як „большовицький експеримент“, але також і ті українські круги, які „не визнають“ Радянської України і навіть закликають Ев-

ропу помогти визволити Україну від „російсько-большевицької окупації“.

В дійсності Україна і Росія, себто Українська Соц. Рад. Республіка і Російська Соц. Фед. Рад. Республіка — це дві рівнорядні, від себе незалежні держави, — члени Радянського Союза, які на основі союзної конституції являються рівноправними співтворцями Союза і однаково підлягають союзний владі.

Можливо, що на це відповідять: Юридично — це так, однаке політичне значіння Росії в Союзі є більше ніж значіння України, і союзна влада є органом, через який Україна є залежна від Росії.

Очевидно, юридичне становище держави і її політичне значіння, де дві різні речі. Алеж є це загальне міжнародне явище. В міжнародній політиці далеко більше значіння має взаємна залежність держав (*interdépendance*), ніж їх юридична незалежність, і тут держава менша і слабша все є залежна від більшої і сильнішої*). Так було в передвоенній міжнародній громаді держав, так є в Союзі Націй, так є і в Радянському Союзі. І коли б Україна була не радянською, тільки демократичною республікою і належала би до Союза Націй, її юридична незалежність не охоронила б її від залежності від сильніших держав, відповідно взаємному відношенню сил.

*) Вистарчить навести залежність Німеччини від антанти на основі Версайського договору, залежність держав малої антанти від Франції і Англії, вже не залежність, а повну безсильність таких держав, як Австрія або прибалтійські держави, і в кінці васальну залежність „незалежної“ Української Народної Республіки від Польщі по варшавському договору.

Так і політичне значіння Росії й України в Радянському Союзі не є щось постійне, незмінне, тільки залежне від кожночасного відношення сил. В дійсності приходиться говорити не про залежність України від Росії, себто Української Соц. Рад. Республіки від Російської Соц. Фед. Рад. Республіки, — а про занадто ще велику силу російського елементу в цілім Радянськім Союзі. Маючи на увазі, що Україна все ще терпить тут від наслідків поневолення царською Росією, треба сказати, що це відношення сил в міру розвитку України буде еволюціонувати в її користь, особливо коли б наступило державне обединення всіх українських земель.

Приймаючи за основу суверенність України і її приналежність до Союза, треба змагати до того, щоб як найбільший об'єм суверенних прав виконувала вона сама, а на виконування прав, перенесених на союзну владу, мала належний вплив, не тільки юридичний, але й політичний. Територія, природні багацтва, населення і географічне положення України дають цьому змаганню міцні основи.

При цім треба мати на увазі, що Радянський Союз являється організацією новою, незакостенілою, здібною до розвитку. Історичний ґрунт, на якім він виріс, умови, в яких утворився, зокрема потреба закріплення й оборони радянського ладу, відношення сил між народами, які в нього ввійшли, все те дало перевагу принципови широкої компетенції союзної влади. Та в міру того, як радянський лад буде укріплятися, як меншатиме зовнішня небезпека, як розвиватимуться держави тих народів, яких природній розвиток був спинюваний царською Росією, — тенденція розвитку

йтиме в напрямі що-раз більшого усамостійнювання членів Союза.

Інша річ — виступлення з Союза. Хоч юридично кожний член має на це право, однаке політично це питання нереальне.

Тенденція міжнародного розвитку веде до що-раз тісніших державних об'єднань. Державна сувереність стає поняттям що-раз більше формальним, релятивним. В реальному житті бере перевагу взаємна залежність держав, яка вимагає управильнення через об'єднання окремих держав у союзи. Зокрема в Європі висловом цеї тенденції являється гасло Паневропи, себто обеднаних держав Європи. Теперішній стан відчувається як відсталість. Злучені держави Північної Америки з тенденцією панамериканізму, Британський союз держав, Радянський Союз виставляються яквищі форми міжнародного розвитку, до яких повинна змагати також Європа*).

В цій міжнародній атмосфері, де «splendid isolation» павіть найсильнішої держави належить до минувшості, де кожна держава старається спертися на якусь групу держав, яка причина могла б заставити Радянську Україну виступити з Радянського Союза? Адже оставати постійно в повній ізоляції неможливо, а мінятъ об'єднання з радянськими державами на об'єднання з групою буржуазних держав не лежить у сфері реальних можливостей.

Коли ж у цілім Радянському Союзі, чи в котрійсь з радянських держав упав би радянський лад, тоді ціле

*) Союз націй, як універсална міжнародна організація, завів, а приналежність позаевропейських держав перешкоджає йому перемінитися в об'єднання буржуазних держав Європи.

питання стає безпредметове, бо відпадає обеднуючий елемент, який являється основою Радянського Союза.

Однак упадок радянського ладу не лежить в інтересі української державності.

Тут треба мати на увазі відмінне положення України ѹ Росії.

Російської державності ніхто не оспорює. Російська держава існувала перед революцією і існувала б далі після упацку радянського ладу. Більше того, з упадком радянського ладу „біла Росія“ звязує відродження російського імперіалізму.

Натомісъ Україна почала будувати свою державність тільки під час революції і першим реальним вислідом цього змагання є Українська Радянська Держава. Вона ще не вспіла укріпитися настільки, щоб українська державність здобула загальне визнання. В таких умовах упадок Української Радянської Держави міг би стати упадком української державності.

Уявім собі упадок радянського ладу на цілій території Радянського Союзу. Було б це рівнозначним перемозі російської реакції, яка від монархістів до ес-ерів зовсім не примирилася з українською державністю і не уявляє собі Росії без України. Чи Україна, кинена у вир нової національної і громадянської війни, змогла би оборонити свою державність перед навалою відродженого російського імперіалізму?

А повалення радянського ладу на самій Україні, себто відірвання України від Радянського Союза і „приєднання до Європи“ означало б — як це викажемо нижче, — віддання України на поталу польському імперіалізму.

В кінці треба мати на увазі, що рішаючі міжнародні сили не заінтересовані в українській державності на стільки, щоби при всяких умовах охороняти її перед російським і польським імперіалізмом, а навпаки швидче стали б союзниками одного чи другого в поділі України.

Таким чином з українського національного становища треба бажати укріплення Радянського Союза, який з одного боку усуває для України небезпеку відродження російського імперіалізму, з другого боку скріпляє її становище проти польського й румунського імперіалізму, — і зокрема укріплення Української Радянської Держави, бо це є єдиний шлях до укріплення української державності.

III.

ПОЛЬСЬКИЙ ІМПЕРІАЛІЗМ

З відбудованням Польщі воскрес також польський імперіалізм, який, почавши від Ягайлонів, виявив себе передовсім в експансії на схід, на українські, білоруські і литовські землі, і який після упадку польської держави жив далі в ідеольгії відбудування Польщі в історичних границях.

Відбудування Польщі наступило в обставинах, які особливо сприяли польській експансії на схід. Перемога антанти віддала Польщі всі польські західні землі, а революція в Росії, зірвавши дотеперішню таму проти польської експансії на схід, ще не вспіла поставити досить сильної нової. Користаючи з цього, Польща посунула на Львів, Клів, Вільно, щоб здобути гралиці зперед 1772 р.

Що всі ці походи відбувалися під командою першого президента польської республіки і першого маршала польської армії, Пілсудського, який вийшов з рядів польської соціалістичної партії і є досі божком усеї польської демократії, — це свідчить, які глибокі корні запустив польський імперіалізм у польському громадянстві.

Змагаючи до відбудування Польщі, польська демократія старалася витворити ідеольгію спільноти інтересів народів, поневолених Росією, — ідеольгію, яка заключалася в гаслі: „За нашу і вашу свободу“. Зда-

валося б, що Українцям повинно бути ясне фарисейство цього гасла, яким польська демократія в 1863 р. закликала українських селян Правобережжя до повстання проти Росії за відбудування Польщі в історичних гранیцях, — тим більше, що також польське панування в Галичині і польонізація Холмщини показували, як Поляки розуміють те гасло на практиці. Однаке український національний рух у Росії, який у себе не мав поля конфлікту з Поляками, а за те важко відчував російський гніт, бачив у цьому гаслі вигляди спільногого визволення Польщі й України.

Ці вигляди спиралися на тезу, що в інтересі Польщі лежить визволення України, бо Росія, доки пануватиме над Україною, буде настільки сильна, що все загрожуватиме Польщі, а в інтересі України лежить союз з Польщею, бо сама Україна заслаба, щоб визволитися зпід Росії. Наскільки ця теза опановувала український національний рух у Росії, видно з того, що вона стала провідною думкою політики Директорії і довела до варшавського договору.

Цей договір являється настільки ярким документом новочасного польського імперіалізму, що заслугує докладнішої уваги, тим більше, що Польща зовсім не зреяла досягнення мети, для якої він їй був потрібний*).

Перше всего Польща стверджує в цім договорі свої права на українські землі, обняті кордонами польської держави зперед 1772 р. (арт. 3).

*) Текст і аналіза договору — див. Проф. С. Шелухин, Варшавський договір між Поляками і С. Петлюрою 21 квітня 1920 р. Прага 1926.

Для характеристики, на скільки делегація Петлюри підлягала польському диктатови, таки тут же треба ствердити, що вона признала ці права Польщі як неоспоримий принцип і навіть не пробувала протиставити їм того історичного факту, що ті українські землі перед завоюванням Польщею належали до українських держав. Замість того делегація устами Понятенка заявила, що „з теоретичної правно-державної точки погляду права Польщі до границь з 1772 р. не підлягають дискусії“**).

Виходячи зі своїх прав до українських земель в границях з 1772 р., Польща части з цих земель (Галичину, частину Волині, Холмщину, Підляшшя і Полісся) задержує собі (арт. 2 про кордони між Польщею і Україною), а другу, яку вона „вже посідає або набуде від Росії шляхом збройним чи дипломатичним“, признає Україні (арт. 3).

Таким чином зі становища признання прав Польщі до границь з 1772 р. загарбання українських земель Польщею являється не загарбанням, тільки реституцією правного володіння, а відступлення Україні частини українських земель, обнятих цими границями, — подарунком Польщі для України.

Однаке цей подарунок служить тільки для замаскування польського володіння, яке по варшавському договору зовсім не кінчилося б на установлений границі між Польщею й Україною, тільки ростягалося б на всю українську державу.

**) Олександр Доценко, Літопис Української Революції. Матеріали і документи до історії Української Революції 1917—1923. Т. II кн. V. Польща визнає самостійність України. Т-Львів. 1924. Стор. 232.

Свідчить про це цілий договір і особливо військова конвенція, яка на основі арт. 7 являється інтегральною частиною договору.

З договору особливої уваги заслуговує арт. 6, де передбачається заключення цілого ряду господарських умов, які закріпили би залежність України від Польщі. Зокрема надає цей артикул привилей польським поміщикам на Україні і ставить Польщу на сторожі цих привилей.

„Аграрна справа на Україні — постановляє він — буде розвязана конституантою. До часу скликання конституанти, юридичне становище землевласників польської національності на Україні означується згодою між Польською Річчю Посполитою й Українською Народною Республікою“.

З військової конвенції, яка ставить українську армію в повну залежність від Начальної Команди польських військ, особливе політичне значіння мають отці артикули:

Арт. 1 постановляє, що конвенція „обов'язує аж до заключення постійної військової конвенції між польським і українським урядом“. Це значить, що вона обов'язувала б доти, доки це було б вигідно Польщі, бо при данім відношенню сил ніщо інше не примусило б заключити нову „постійну“ конвенцію, — хиба те, що нова конвенція була б для неї так само вигідна, або ще вигідніша.

Арт. 3 передбачає „спільну польсько-українську акцію проти радянських військ на теренах Правобережної України, положених на схід від сучасної лінії польсько-большевицького фронту.“

Це обмеження спільної воєнної акції до Правобережної України важне тим, що є рівнозначне з означенням тери-

торії української держави. Бо ясна річ, що українська держава в розумінні варшавського договору обіймала б тільки ту територію, яку помогла б ії здобути і вдергати Польща. Власної сили — ні фактичної, ні моральної — щоби здобувати дальші українські землі, вона не мала б.

В кінці арт. 9 постановляє: „По виконанню загального плану акції евакуація польських військ з терену України повинна початися по пропозиції одної з довоєнних сторін . . .“

Це значить, що польське військо залишалося б на Україні доти, доки це лежало би в інтересі Польщі, бо при відношенню сил, утворенім варшавським договором, ніщо не примусило б її послухати української пропозиції.

На основі аналізи варшавського договору треба ствердити, що коли б він був здійснений, Українська Народна Республіка обіймала б тільки територію між Польщею і Дніпром, а саме губ. Київську, часть Подільської і невеличкий кусок Волинської з 8 міліонами населення. Ця невеличка, безсильна держава, постійно загрожена від сходу, була б зовсім залежна від Польщі не тільки на основі зобовязань, які утворювали або передбачав варшавський договір, але на основі цілого свого положення. Таким чином вона не тільки не могла б стати основою дальших змагань до будови Соборної Української Держави, як це стараються представити ті, що обороняють або хоч виправдують варшавський договір, — але навпаки, означала б на довші часи новий поділ України між Польщею і Росією.

Бо треба мати на увазі, що передбачена в варшавському договорі воєнна акція проти радянських республик

стояла в звязку з інтервенційними планами антанти і мала за мету допомогти російській контрреволюції в поваленні радянської влади і відбудованні Росії. Але якби навіть радянська влада вдержалася, то втрата Правобережжя потягнула б за собою тісніше обєднання Лівобережжя з Росією.

Як це зазначено вище, варшавський договір являється тільки з маскуванням польських змагань досягнення границь з 1772 р. Замість просто воювати за здобуття цих границь, Польща з тактичних причин уважала вигіднішим іти на Київ у ролі „союзника й освободителя України“, — України, яка мусіла би стати васалем Польщі.

Зрештою остается під знаком запитання, чи Польща на випадок перемоги була б додержала варшавського договору, — чи не була би просто анексувала занятих українських земель*).

---

*) В кожнім разі треба зазначити, що навіть окруження Петлюри боялося цього, про що свідчать уваги автора „Літопису Української революції“, який вказує на непевність польського союзника і дорікає українським дипломатам за довірчивість до нього. Для ілюстрації наведемо оці виписки:

„Біда і шкода для нашої держави була в тому, що наші дипломати занадто вже вірили в усьомуному новому на той час союзникові. А ґрунту до цього зовсім не було...“

„Сусідка користала з ситуації, використовуючи Україну та її провідників у своїх інтересах в майбутній війні з совітською Росією.

„Сусідка вже тепер монополізувала все, що їй було вигідно. Уже тепер вона намагалася підпорядкувати собі і в своїх цілях державний український організм. Все мусіло йти через неї і за її сусідсько-союзницькою допомогою. А як сусідка нервувалася, коли наші дипломати робили щось поза її плечима з представ-

Варшавський договір розбиває легенду про спільність інтересів Польщі і України супроти Росії. Ця теза була б вірна тільки тоді, коли б Польща зріклася свого імперіалізму супроти України, вернула в свої етнографічні граници і будувала свою державність тільки на польській землі. Тільки етнографічна Польща, не маючи ніяких претенсій до українських земель, могла би сприяти утворенню Соборної Української Держави і бачити в ній також для себе охорону перед російським імперіалізмом. Однак імперіалістична Польща навіть за ціну територіальних уступок не може сприяти укріпленню української никами чужих держав. Все з Поляками і все через Поляків — отака робота вже тоді намічалася новими союзниками . . .

„Помітно було що новий союзник лякається консолідації усіх громадсько-політичних кол і ввічі висловлював своє задоволення а позаочі все робив, щоб до цього не допустити . . .

„Зрозуміло було, що „союзник“ лякається сильної України, бо закулісна його політика і закордонна була направлена до розбиття міці української, до спаскудження їх же красивих слів — „за нашу і вашу вольносьць“.

„Рожеві перспективи забили памороки нашим дипломатам і народнім провідникам.

„Якби їм хтось сказав тоді, що, мов, послухайте, добродії, Пілсудський з вами говорить тільки через те, що ви йому потрібні як знаряддя, що він вас хотів обійти і посылав гонців до от. Махна, а не знайшовши його, прийшла на вас черга, — не повірили б. Правда, що наші дипломати про це не знали і не припускали, а вже пора була придивитися до свого сусіда.

„Мали ж у себе польського представника кап. Чарноцького. Знали ж, що він говорив Полякам „кресовцям“, що на Україні все тимчасове, що хаос тут в їх інтересах, що його метою навіть є ціому допомогти, що це земля польська і т. д.

Думали, що то була робота самого Чарноцького. Ще тоді не знали, що й Чарноцький виконував волю пославшого його.“

державности, знаючи, що українська держава, зрештою в силу, чусить звернутися проти неї і ушімбутися за західно-українські землі. Імперіалістична Польща може при миритися тільки з існуванням такої української держави, як передбачена в варшавському договорі, — себто свого васала, який був би безсильний звернутися коли-небудь проти Польщі, а за те не тільки гарантував би їй спокійну польонізацію українських земель, обятих польськими границями, але також сам був би тереном дальнього польонізаційного проникання.

Однаке польський імперіалізм все таки заслабий, щоби з'єсти цілу Україну, тому в його інтересі лежить імперіалістична Росія, в якою він міг би поділитися Україною. Тільки занадто велика могутність російського імперіалізму, яка загрожувала б і Україні і Польщі, є небезпечна для імперіалістичної Польщі. За те російський імперіалізм, ослаблений настільки, щоб не тільки зрікся Польщі, але ще й поділився з нею українськими землями, являється для Польщі бажаним союзником. Тому Польща підцирала російську контр-революцію, числячи, що російський імперіалізм вже ослаблений на стільки, що не може бути для неї небезпечною, а за те може стати її союзником. Тому в міру того, як укріпляється радянська державність України і Білорусі, Польща стає що раз завзятішим ворогом Радянського Союзу, бо падає її надія, що він у відношенні до України і Білорусі стане спадкоємцем російського імперіалізму і поділиться з нею українськими і білоруськими землями.

І доки не буде зломаний раз на все польський імперіалізм, доки польська державність не буде втиснена

в польські етнографічні граници і не позбудеться імперіялістичних мрій, доти Польща буде ворогом України.

Варшавському договорови не довелося здійснитися. В ризькому договорі з Радянськими Республіками Польща осягнула тільки свою близьчу мету — ті польсько-українські кордони, які передбачав варшавський договір, але не осягнула своєї дальшої мети — утворення власної української держави.

Коли стаються змягчити шкідливість варшавського договору, вказуючи на те, що ризький договір установляє ті самі польсько-українські кордони, — не можна забувати, що ризький договір є вислідом війни між Польщею і Радянськими Республіками та що до цього висліду війни причинилася також українська армія Петлюри. Коли ризький договір відступає частина українських земель Польщі, то це значить тільки, що в даних умовах не тільки Радянська Україна, але і цілій Радянський Союз був заслабий, щоб відкинути Польщу в її етнографічні границі.

Та коли варшавський договір широко відчиняв двері польській експансії на дальші українські землі, ризькі кордони являються тамою, на якій кінчиться польське панування над українськими землями. За цею тамою росте сила Радянської України, щоби в слушний час підняти боротьбу за визволення українських земель, пов'язаних Польщею.

Цеї сили бойться польський імперіалізм і тому скрізь шукає союзників проти Радянської України і Радянського Союза. Використовуючи протирадянську політику антанти, Польща старається забезпечити собі поміч Англії

і Франції і скріпти свое становище в Союзі Націй, як також утворити під своїм проводом протирадянський блок держав від Балтійського до Чорного моря.

Негативне відношення Фінляндії, яка не хоче звязувати своє долі з Польщею, обережність Латвії й Естонії, які бояться йти в своїй польнофільській політиці падто далеко, і становище Литви, яка, загрожена польським імперіялізмом, старалася досі забезпечити собі прихильність Радянського Союза *) — не дали досі Польщі зможи здійснити свого пляну.

Однаке з другого боку Польща паралізує змагання Радянського Союза до заключення пактів про неагресію з балтійськими державами і сама відкидає думку заключення такого пакту з Радянським Союзом, стоячи на становищі, що такий пакт повинен бути колективний і обійтися всім заінтересовані держави, себто з одного боку Радянський Союз, з другого — всіх його сусідів від Балтійського до Чорного моря, що власне здійснювало б польський план протирадянського блоку.

В політичних плянах антанти, передовсім Франції, Польща повинна була творити не тільки охоронний вал „Європи“ перед большевизмом, але також забезпечувати Францію перед Німеччиною і бути перешкодою для німецько-радянської коаліції. Відповідно до цього Францію і Польщу об'єднує ряд явних і тайних договорів, які забезпечують Польщі якнайбільшу поміч проти Радянського Союза. Доповненням французько-польського со-

*) Як відібеться недавній переворот у Литві з одного боку на відносинах до Радянського Союза, з другого до Польщі, — на це треба пождати.

юза являються з одного боку анальгічні договори між Францією і Румунією, з другого — польсько-румунський союз.

В останніх часах, коли поступ французько-німецького зближення зменшив страх Франції перед Німеччиною, а визнання Радянського Союза Францією відкривало вигляди на французько-радянське зближення, — здавалося, що протирадянський союз Франції з Польщею й Румунією буде слабшати. Однаке недавна ратифікація французько-румунського договору з 10 червня 1926 р., який наново гарантую Румунії Бесарабію, свідчить, що за протирадянським польсько-румунським союзом, який має ціллю забезпечити обом державам заграблені українські землі, далі стоїть Франція.

В міру загострювання англійсько-радянського конфлікту на Далекому Сході польським імперіалізмом почав особливо опікуватися англійський консервативний уряд. Ця опіка замітна особливо від перевороту Пілсудського. Диктатура Пілсудського, найвидатнішого представника польського імперіалізму, являється вигідною для Англії на випадок, коли б її інтереси на Далекім Сході вимагали, щоб увага і сили Радянського Союза були заняті війною з Польщею. З другого боку Польща, яка, не почуваючи себе певною на українських і білоруських землях, весь час готовиться до нової війни проти Радянського Союза, вважає постійне загострювання англійсько-радянського конфлікту корисною нагодою, щоби, побіч дотеперішнього запевнення помочі Франції, запевнити собі також поміч Англії і так надати будучій польсько-радянській війні характер „війни Европи проти большевизму“, як це було в 1920 р.

З тої причини Польща підpirає також паневропейську концепцію, по якій теперішні східні кордони Польщі стали б східними кордонами Паневропи. Таким чином польський імперіалізм у змаганні до укріплення свого панування на гахідно-українських землях дістав би на свої услуги Паневропу, що очевидно тільки утруднило б визвольні змагання цих земель.

З цього становища треба оцінювати значення Паневропи для України. Ті українські кола, які бажали б відірвати Україну від Радянського Союза і включити в Паневропу, не бачать чи не хотять бачити, що Паневропа зовсім не збирається визволяти українських земель, поневолених Польщею, а навпаки означає укріплення теперішніх східних кордонів Польщі. В новім збройнім конфлікті між Польщею й Радянським Союзом Паневропа хиба допомагала б Польщі здобути новий кусок українських земель, хоч би в формі васальної України, по концепції варшавського договору.

Ця польська імперіалістична концепція васальної України віджила знов з поворотом Пілсудського до влади. Не вважаючи на розчарування, яких дізнала політика Петлюри в союзі з Польщею*), ані на розвиток української державності, ця політика животіла далі, аж доки Пілсудський не зробив знов з неї знаряддя своїх імперіалістичних плянів.

Треба допускати, що не без впливу Пілсудського, після смерті Петлюри, його місце зайняв Андрій Лі-

*) Про це розчарування свідчать вище подані виписки з „Літопису Української Революції“. Характерно, що слідуюча книга „Літопису“ заповіджена під назвовою: „Україна в союзі з Польщею та зрада останньої“.

вицький, який у варшавському періоді був міністром закордонних справ і вів усі переговори з польським урядом та заключив варшавський договір *). Тепер віл, прибравши новий титул „Тимчасового Президента Української Республіки“ і призначивши повний „кабінет міністрів“, розпочав широку акцію в дусі варшавського договору. Ця акція має ціллю з одного боку переконати українську еміграцію, що тепер є поважні вигляди на „визволення України“, бо за „урядом Української Республіки“ стоїть не тільки Польща й Румунія, але також Франція і передовсім Англія, яка підготовляє міжнародну протирадянську коаліцію **), з другого ж боку маніфестувати на міжнародній полі, що коли Пілсудський піде війною на Радянський Союз, то за ним „стане щіла Україна“, і таким чином збільшати міжнародні шанси Польщі і зокрема Пілсудського.

Ми вже вище виказали, що варшавський договір був тільки маскуванням польських планів добути граніці з перед 1772 р. і поділити Україну між Польщею й Росією. Не що інше має за ціль теперішня акція Пілсудського. Міжнародна протирадянська коаліція все ще сподівається повалити Радянський Союз і відбудувати Росію, а Пілсудський за свої услуги сподівається дістати як найбільший кусок України.

*) З ріжвих місць „Літопису“ виходить, що докори за довірчівість українських дипломатів до польського „союзника“ відносяться передовсім до Лівицького.

**) З рефератами такого змісту об'єздив — „воєнний міністр“ Сальський усі емігрантські центри, пропагуючи зособливим натиском відступлення Польщі й Румунії тих українських земель, які воїни зgrabili, за ціну союза і помочі в боротьбі за „незалежність“.

Коли в 1919 і 1920 р. громадянська війна на Україні могла ще затемнювати положення і варшавський договір, якого зміст був держаний в таємниці, міг видаватися — хоч помилковою — спробою рятування української державності, то тепер розвиток української радянської державності не залишає найменшого сумніву, що кликати проти радянського ладу України Польщу з її західно-европейськими опікунами, являється злочином проти України, проти української державності і службою її ворогам — польському і російському імперіалізму.

IV.

ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ

Положення західно-українських земель означується метою польського імперіялізму. Ця мета — вдергати польську державу що-найменше в теперішніх границях і зберегти її польський національний характер.

Якби західно-українські землі навіть відреклися соборної української державності і поставили собі за ціль тільки в'льний розвиток в межах польської держави, то і ця їх ціль була б непримирима з метою польського імперіялізму. Заходно-українські землі займають майже половину території польської держави і їх вільний розвиток не дасть погодитися з польським національнім характером держави. Щоб утворити основи вільного розвитку західно-українських земель, Польща мусіла б перестати бути Польщею в розумінні національної держави, вона мусіла б перемінитися в державу, зложену з автономних територій польської, української й білоруської, в польсько-українсько-білоруську федерацію.

З такою перебудовою Польщі польський імперіялізм не примириться навіть тоді, коли б певний був, що вона гарантую існування польської держави в її теперішніх границях, бо його мета — польська національна держава, а не держава, зложеня з трьох рівноправних національних територій.

Федеративної ідеї, якою роблять рекламу Пілсудському його польські і українські прихильники, не можна брати поважно, бо вона відноситься не до тих українських і білоруських земель, які вже знаходяться в Польщі, тільки до тих, які знаходяться ще поза границями Польщі. Коли ж вони знаходяться в границях Польщі, замісць федерації наступає інкорпорація, а ідея федерації знов пересувається поза границі Польщі. Доказом цього — історія Віленщини, де відограно комедію з окремим соймом тільки на те, що б він проголосив інкорпорацію Віленщини до Польщі. Про те саме свідчать обіцянки утворення автономної Волині при помочі державного апарату УНР. І скільки Польща не посувалася б на Схід, вона все старатиметься не федерувати, а інкорпорувати. Федеративна ідея служить тільки для замаскування мети польського імперіалізму.

При цьому польський імперіалізм знає, що федеративна перебудова Польщі не гарантувала б її існування в теперішніх границях, — хоч би навіть сучасне українське громадянство в границях Польші з одного боку і сучасна влада Української Держави з другого заприєгалися зберігати теперішній стан полілу українських земель. Поляки, які самі присягали на вірність і російському цареві, і австрійському цісареві, і прусському королеві і всіх зраджували для Польщі, дуже добре знають психологію змагань до соборної національної держави, — вони знають, що коли прийде слушний час, автономну українську територію ніщо не спинило б відділитися від Польщі й обєднатися з українською державою.

Тому вільний розвиток західно-українських земель на вітві в обмеженому розумінні є недопустимий зі становища інтересів польського імперіалізму. Польща може вдергати західно-українські землі тільки силою, й тому її політика щодо цих земель може бути тільки одно: збільшування польської і зменшування української сили на цих землях, коротко, польонізація цих земель.

Цею польською політикою означується також міра уступок українському населенню. Польща не може погодитися на уступки, які творили б основи вільного розвитку українського народу, мали рішаюче значення для розвитку української сили. Вона може піти тільки на уступки, які витворювали б тільки ілюзію поліпшення відносин, і цею ілюзією паркотизувати українське громадянство, щоби в такій наркозі легше переводити польонізацію.

Конкретно — польські уступки не можуть вийти поза ті основи, які виробила підвікова практика польської політики в Галичині під Австрією.

З цього становища треба оцінювати гасло автономії західно-українських земель, яким ППС замілює українське громадянство до визнання польської державності. Ясна річ, для ППС це гасло має не етаповий, тільки максималістичний характер, цебто воно виставляє його не як платформу правного положення українських земель на час перед їх відділенням від Польщі, тільки як платформу дефінітивного полагодження українського питання в Польщі. Знаючи, що це гасло в імперіалістичній Польщі нездійсните, ППС старається накинути його українському громадянству в тій цілі, щоб воно також

для нього стало максималістичним і з одного боку відсунуло в тінь гасло боротьби за відділення від Польщі, з другого — облекшило перехід до угодовости на основі уступок, які може робити імперіалістична Польща. Вже тепер це гасло робить Польщі добру прислугу на міжнароднім полі, бо на нього вказується, як на доказ, що польська демократія має „широку програму“ полагодження українського питання, тільки треба мати терпеливість, аж вона дійде до влади*). Коли б його прийняли українські партії, це використано б на міжнароднім полі, як доказ, що вони примирилися з приналежністю українських земель до Польщі. В кінці це гасло являється асекурацією для польської державності па випадок, коли б польський імперіалізм став хтатися. Тоді можна б ним паралізувати боротьбу за відділення українських земель від Польщі, манячи їх виглядами лекшого здобуття автономії під Польщею.

Зрештою зміст, який вкладає ППС в це гасло, найліпше свідчить, що тут маємо діло зі звичайним польським фарисейством. Вона ділить західно-українські землі на три групи: 1) Волинь, яку можна б відстуpitи „Незалежній Україні“ (себто Українській Державі в концепції варшавського договору), 2) Галичину, яка повинна одержати територіяльну автономію, 3) Холмщину, Підляшшя і Полісся, які повинні творити інтер'єральну частину Польщі і впасти жертвою польонізації.

Щодо Галичини, ППС поки що залишає відкритим питання її кордонів від Польщі. Польські апетити

*) З таким поглядом зустрічався я в 1924 р. в Парижі й Лондоні в урядових і політичних колах. Був це наслідок пропаганди Тутула і делегації ППС.

мають на увазі не тільки Черемишль, але також Львів і навіть Дрогобицький нафговий терен, — значить територія автономної Галичини може вийти дуже малою.

Щодо Волині, ППС також на міжнароднім полі виставляє її як терен можливої ревізії польсько-українських кордонів*). Однаке фарисейство цього становища стане ясним, коли взяти на увагу, що власне Волинь являється тереном інтензивної (зокрема військової) польської колонізації.

Польському імперіалізму треба протиставити боротьбу за відділення українських земель від Польщі. Є це загальна думка усого українського громадянства всіх українських земель.

Ця боротьба являється рівночасно найліпшим способом боротьби за щоденні потреби, бо польський імперіалізм ітиме на уступки тільки в міру того, як почуватиметься що-раз більше загроженим.

Ясна річ, тільки своїми власними силами західно-українські землі не можуть визволитися від Польщі. Українське збройне повстання було би здавлене силою польського імперіалізму.

Очевидно, визволення якої-небудь частини української землі з під чужого ярма є справою цілої України. Однаке ми бачили, що наслідком громадянської війни з одного боку і тої міжнародної помочі, яку мала Польща, з другого — не тільки Україна, але і цілій Радянський Союз був за слабий, щоб відкинути польський імперіалізм у польські етнографічні граници.

*) Це чув я в 1924 р. в Лондоні в колах „Labour Party“.

Таким чином передумовою визволення українських земель зпід Польщі являється з одного боку що-раз більше внутрішнє й міжнародне ослаблення польського імперіалізму, з другого — що-раз більше внутрішнє й міжнародне скріплювання України й Радянського Союза.

Політичні, соціальні й господарські відносини в Польщі містять у собі розкладові елементи для польського імперіалізму. Політика західно-українських земель повинна змагати до того, щоб ці розкладові елементи довели до розгрому теперішньої Польщі.

Від сили західно-українських земель залежатиме, щоби скористати з цього розгрому для відділення від Польщі.

В міру внутрішнього ослаблення польського імперіалізму тратитиме він також ґрунт на міжнародній полі, — особливо при рівночаснім внутрішнім і міжнароднім скріплюванню Радянського Союза.

З цього погляду велике значення має відношення українського громадянства всіх українських земель до української радянської державності. Коли Європа бачить, що українська радянська державність має за собою весь український народ, що за її оборону стане не тільки Радянська Україна, але також поневолені українські землі, коли виade легенда, що „правдива Україна“ знаходиться в таборі Лівицького чи Скоропадського чи якогось іншого „претендента“, і жде тільки хвилі, коли Пілсудський чи якийсь інший „протектор“ котрогось з „претендентів“ рушить на Київ, — тоді польський і румунський імперіалізм втратять свою міжцародну вартість. Надії Європи на успіх інтервенції на Україні й повалення цілого Радянського Союза уступлять тоді

місце змаганню до порозуміння і співпраці з Радянським Союзом і зокрема з Радянською Україною.

Ясна річ, що таке відношення українського громадянства всіх українських земель до української радянської державності скріпить значіння Радянської України і в Радянському Союзі і на міжнародному полі і збільшить міжнародну вагу змагань до соборної української державності.

Як представляються під цим оглядом відносини на західно-українських землях?

Перед війною політичну владу серед українського громадянства Галичини мала національно-демократична партія, яка ділилася нею з радикальною партією. Це відношення сил перенеслося до Української Національної Ради і було міродатне для політики уряду Західно-Української Народної Республіки. В кінці знайшло воно вислів в утворенню Міжпартійної Ради після окупації Галичини Польщею.

Під польською окупацією ці відносини змінюються. З одного боку йде процес обеднання українського громадянства всіх західно-українських земель, який на полі партійно-політичного життя знаходить вислів у тім, що місцеві партійні формациї споріднених напрямків обеднюються для поширення на всі українські землі польської окупації. З другого боку національний, політичний, соціальний світогляд змінюється під впливом революції на Україні і української радянської державності. Роспадається національний фронт національно-демократичної і радикальної партії, який був основою Міжпартійної Ради. Нобіч цих двох дотеперішніх партій, які по-

ширються на всій західно-українські землі, утворилися дві нові. Дотеперішнім вислідом цього процесу являються чотири партійні організації: 1. Українське Національно-Демократичне Обєднання, 2. Українська Радикально-Соціалістична Партія, 3. Українське Соціалістичне Селянсько-Робітниче Обєднання, 4. Комуністична Партія Західньої України. Перші дві партії — це групи зі старими політичними традиціями, які були творцями їх носіями передвоєнного українського національного руху в Галичині. Другі дві — це нові групи, які утворилися під впливом революції на Україні і української радянської державності. Зокрема треба вказати, що Сел.-Роб. Обєднання утворилося з волинського „Селянського Союзу“ і галицької групи „Волі Народа“, що гуртувалася в собі молоде покоління галицьких московофілів, яке під впливом української радянської державності зукраїнізувалося.

Щодо відношення до української радянської державності ці партії діляться на дві групи. Коли нові партії стоять на становищі української радянської державності, становище старих партій не має ясної лінії.

В теорії протиставлять вони українській радянській державності „чистий національно-державний ідеал“, під яким розуміють суверенність і демократичний лад, випровняючи сі попяття змістом своєї політичної і соціальної програми, який очевидно в кожній з них є інакший.

В практиці, коли йде про те, щоби вказати ріжницю між положенням українських земель по цей і по той бік ризьких кордонів, чи підкреслити міжнародне значення українського питання, — вони вказують на

Радянську Україну як на доказ постійної перемоги ідеї української державності.

За те в боротьбі проти тих партій, які стоять на становищі української радянської державності, значіння Радянської України менше або більше обезцінюється.

Зокрема УНД Обєднання, що під час свого заложення і опісля займало становище, яке можна б назвати радяно-фільським, в міру загострювання партійної боротьби з Сел.-Роб. Обєднанням стає що-раз більше протирадянське*).

В первісній платформі УНД Обєднання з 2. липня 1925 р. його відношення до Радянської України було означено ось як:

„Хоч сучасний устрій Радянської України не покривається з ідеологією УНДО, все ж уважає УНДО Радянську Україну етапом до соборної, незалежної української держави, яка зреалізується під напором свідомих мас усього українського народу.“

Останній з'їзд УНД Об'єднання, який первісну платформу партії заступив новою партійною програмою, означив становище партії до Радянської України цею резолюцією:

„Народний З'їзд стверджує, що за ризким кордоном на українських землях відбуваються великі національні здвиги. Там росте національна культура, кріпне національна сила, там назрівають тепер процеси, які скоріше чи пізніше віддауть на Україні суверенні права всьому українському народові. Український народ під Польщею

*) Від УНД Обєднання, що-раз більше відколюється група „Ради“, яка заступає в краю теперішню радянофільську орієнтацію Президента Української Національної Ради д-ра Евгена Петрушевича.

орієнтується на ту національну силу й на ті національні успіхи, що ростуть над Дніпром”.

Голова УНД Обеднання, д-р Дмитро Левицький, в інтервю у львівськім органі НПС „Дзенік Людови“ додав до цеї резолюції отцей коментар:

„Наше відношення до Радянської України, як радянської, є негативне. Віримо, що скоріше чи пізніше український народ сам прийде до влади і заведе форму демократичного правління. Ми орієнтуємося на Київ, а не на Харків. На конгресі мало було прихильників пропагування автономічного напрямку на Схід“*).

Щоби зрозуміти останню фразу про „автономічний напрямок на Схід“, треба зазначити, що „Діло“ в одній зі статей з приводу з'їзду **) подалу таку дефініцію Радянської України:

*) В статті „Чи УНД Обеднання змінило напрямі своєї політики“ („Діло“ ч. 27. з 5 лютого 1927) голова партії старається виказати, що партія не змінила свого відношення до Радянської України. Вище наведену точку платформи треба було на його думку усунути, бо вона „не ясна, її стилізація нещаслива та кожний може її розуміти, як хоче“. Тому заступлено її вище наведеною резолюцією, яка ясно означає негативне відношення до Радянської України. Цим виводам треба признати слухність на стільки, що коли точку платформи можна було справді розуміти як вислів прихильності партії до Радянської України, то резолюція, особливо з коментарем голови партії, не залишає ніякого сумніву про негативне становище УНД Обеднання до Радянської України. В тім, що неясну прихильність, де неясність можна було вважати замаскуванням з огляду на польський режим, заступається що-раз яснішою негативністю, лежить власне та зміна, яку старається заперечити голова партії.

**) „Hoc signo vinces“, ч. 262 з 25 падолиста 1926.

„Большевики звуть Україну навіть незалежною Радянською Республікою. Та їх розуміння державності і її атрибутів в нашим цілковито не покривається. Для нас большевицька державність є нічим іншим, як незвичайним обмеженім льокальним автономізмом, що в нашим поняттям держави далеко не покривається“.

На основі наведених цитатів відношення УНД Об'єднання до Радянської України можна би означити ось як:

Воно не вважає Радянської України державою, тільки автономною територією Радянського Союза, признає корисність розвитку, який відбувається на Радянській Україні, для української державності, однаке вважає українську радянську державність, себто радянський лад України і її приналежність до Радянського Союза не основою, тільки перешкодою цього розвитку й будови української державності і бачить шлях до здійснення української державності через повалення радянського й заведення демократичного ладу на Україні, очевидно при рівночаснім унезалежненню її від Радянського Союза.

Загальну оцінку цього становища УНД Об'єднання знайде читач у попередніх виводах про українську радянську державність.

На цім місці вистарчить вказати на те, що поняття „радянський лад“ і „демократичний лад“ означають політичний і класовий, а не національний характер держави. Таким чином „чистий національно-державний ідеал“ УНД Об'єднання зовсім не є „чистий“, тільки вищовнений відповідним політичним і класовим змістом.

Є це зрештою самозрозуміле, бо „чистого національно-державного ідеалу“ не може бути доти, доки нація складається з класів, які боряться за владу в державі. Висловом відношення сил в цій боротьбі є власне даний державний лад.

Відповідно до теперішнього становища УНД Об'єднання супроти української радянської державності розділює партійна преса світла й тіні в статтях про Радянську Україну.

Визнання української радянської державности ставить вона парівні з визнанням польської державності, пишучи про „автономістів з права і з ліва“, про „польонофілів“ і „московофілів“, про „орієнтацію на Польщу“ і „орієнтацію на Москву“, як про рівнопорядні явища.

В звязку з цим стоїть відріжнювання між „орієнтацією на Харків“, яка є рівнозначна з „орієнтацією на Москву“, — й „орієнтацією на Київ“. Це відріжнювання, ясна річ, не має ніяких основ. Що столицею Радянської України є Харків, причина лежить в тому, що з огляду на теперішні польсько-українські кордони і против українські пляни польського імперіалізму в звязку з інтервенційними плянами антанти Київу занадто загрожує польська небезпека. Але Київ, як столиця української культури, не протиставить себе Харкову, тільки доповнює його.

Всі ясні сторони в життю і розвитку Радянської України партійна преса представляє як вислід тих „великих національних здвигів“, про які говориться в наведеній резолюції. За те всі темні сторони — це вислід радянського ладу й вина радянського уряду.

Відповідно до цього підбираються передруки з радянської преси, щоб як найяркіше підкреслити темні сторони радянського ладу, — хоч сам факт, що про них пише урядова й партійна радянська преса, свідчить про те, що радянський уряд бореться з ними.

Полюючи на темні сторони радянського ладу, доходиться до того, що підкопується свою власну програму.

Так, прим., в оцінці аграрної справи на Україні, партійна преса радіє зростом впливу куркулів, невдачами аграрної політики щодо незаможників, називає колективні господарства „невдачною експериментацією“, яка має за ціль „зломити життя, нагнути природні закони під комуністичну доктрину“ і т. д. *).

А тим часом у програмі УНД Обєднання стоїть, що партія „бореться за вивласнення без викупу земель великої посілості та за передачу їх безземельним і малоzemельним селянам“.

Коли партія ставиться до цеї своєї програми поважно, невже ж вона не розуміє, що при реалізації цеї програми зустріне ці самі труднощі, що й радянська влада ? !

Адже „вивласнення без викупу“ можливе тільки революційним зусиллям малоzemельного і безземельного селянства, а земельний фонд на західно-українських землях такий незначний, що обділити всіх безземельних і малоzemельних так, щоб вони стали бодай середняками, нема змоги. Отже вирине проблема куркулів, середняків і незаможників, проблема колективних господарств і т. д.

---

*) „Діло“ ч. 12 з 18 січня 1927, статті: „Українське село“ і „Колективні господарства“ (остання в відділі „Радянська Україна“).

Те саме треба сказати про іронічні уваги під адресою державної промисловості на Україні*), коли зважити, що по партійній програмі УНД Об'єднання „бореться за перехід великих фабрик і промислових підприємств у власність держави“.

Взагалі, проблеми, які зродила революція па Україні, занадто поважні, щоб наспіхатися з них, як з „більшевицьких експериментів“. Кожна революція є великим соціальним експериментом, — і не тільки революція, а кожна зміна існуючого ладу.

Коли теперіше становище УНД Об'єднання стягає па нього закиди петлюрівщини, угодовства і т. п., то ці закиди є неслучині.

Від петлюрівщини відмежовує його соборницьке і протиінтервенційне становище.

Щодо останнього, голова УНД Об'єднання в згаданім інтервю заявив:

„Стоймо на становищі, що кожний народ тільки сам мусить здобути свою незалежність. Тому ставимося неприхильно до кожної інтервенційної політики, авідки вона не походила б. Всяка інтервенція приносить тому народові, па якого землі вона відбувається, лише величезні матеріальні й моральні шкоди, ставлячи при тім даний народ у повну залежність від інтервенінта.“

Однаке поминувши соборницьке і протиінтервенційне становище, — ріжниця між УНД Об'єднанням і петлю-

*) Прим. в „Лілі“ (ч. 268 з 2 грудня 1926) в статті „Залізобетонний велітень у Харкові“ (в відділі „Радянська Україна“) з приводу свята закладин основної коліонини під 14-поверховий будинок українських трестів.

рівщиною в відношенню до української радянської державності є радше квантитативна, ніж квалітативна й іноді навіть затирається.

Так було приміром з приводу смерти Петлюри, де його концепцію української державності, яка знайшла вислів у варшавському договорі, партійна преса що-раз більше відсувала в тінь, а за те на перше місце висувала величання його особи, як единого представника української державності.*)

Цим відношенням до Радянської України УНД Об'єднання, — хоч само офіційно не веде угової політики, — причинюється до поширювання і скріплювання угових настроїв серед українського громадянства. Бо що говорить їому партійна преса? Що Радянська Україна не є українською державою, — що змагання до обеднання з Радянською Україною це таке саме „пропагування автономічного напрямку на схід“, уголовство супроти

*) Як я це зазначив у статтях з приводу смерти Петлюри (американська „Свобода“, „Litauische Rundschau“), вбивство Петлюри являється вчинком, який не має політичного виправдання. Однак трагічна смерть Петлюри — це одна річ, а друга річ — оцінка ролі Петлюри в історії української державності. Признаючи громадянські заслуги Петлюри в передреволюційнім періоді і під час революції, треба відріжнити ті періоди його діяльності, де він був один із багатьох, або — коли хочете — навіть один із небагатьох, і той період, де він стояв на першому місці, себто період розкладу Директорії й варшавського договору. Цей останній період зовсім не дас основ величати його як единого представника української державності. Це зрозуміле тільки в тих, які йдуть його слідами, однаке не в тих, які стоять на соборницькім і протиінтервенційнім становищі.

Московщини, як змагання до автономії під Польщею є угодовством супроти Польщі, — що Радянська Україна нічого для визволення західно-українських земель не може зробити, бо це визволення не лежить в інтересі Радянського Союза, себто „Московщини“, яка змагає до постійного поділу України між собою й Польщею, — що шлях до визволення з під Польщі веде через повалення радянського ладу на Україні, відірвання України від Радянського Союза, себто через „визволення України з під Московщини“ і збудування такої сильної української держави, яка могла би звернутися проти Польщі, не боячися, що в той час нападе на неї Московщина. Все те відсуває справу визволення з під Польщі в таку далеку будучність, що звичайний громадянин дійде в кінці до думки, що заки прийде час на здійснення української соборної державності, треба поки що старатися устроїтися як найкраще під Польщею.

Цій думці помагає ставлення на одну дошку „автономістів з права і зліва“, бо воно дає моральне розгрішення „автономізмові з права“, себто угодовству супроти Польщі.

Таксамо помагає їй те вузьке розуміння „власних сил“, з яким раз-ураз зустрічаємося в партійній пресі.

Після рішення Конференції Амбасадорів, коли тодішній провід трудової партії змагав до ліквідації уряду ЗУНР, не творячи на його місці ніякого нового центра міжнародньої пропаганди, фразою про „власні сили“ поборювало потребу такого центра, — хоч ясна річ, що міжнародня пропаганда являється одним із дуже важливих елементів власної сили *).

*) В справі міжнародної пропаганди УНД Об'єднання все ще не здобулося на плянову акцію, — не використовуючи навіть

Тепер фраза про „власні сили“ відноситься також до Радянської України, яку вважається „чужою силою“.

Це вузьке розуміння „власних сил“ є дуже бажане польському імперіалізму, який знає, що тільки своїми власними силами західно-українські землі не вирвуться з кігтів білого орла. Тому він так поборює соборництво і міжнародне ставлення справи, тому так обурюється на ті українські елементи, що „поглядають поза границі Польщі“ і сподіваються на „чужі сили“.

На окрему увагу заслуговує твердження, що Радянська Україна нічого не може зробити для визволення західно-українських земель, бо це не лежить в інтересі Радянського Союзу, себто „Московщини“. При цім вказується на те, що Радянський Союз досі нічого для західно-українських земель не зробив, а предкладаючи Польщі заключення пакту про неагресію, змагає до вічної згоди з Польщею на основі ризької лінії, себто поділу українських земель.

Перше всего треба пригадати, що й український і союзний уряди протестували проти рішення Конференції Амбасадорів. Так само кожний акт гніту Польщі над

права петицій до Ради Союза Націй в таких розмірах, в яких дають для цього матеріал зловживання польського уряду.

Утворення бюро міжнародної пропаганди в Варшаві свідчить, що партія йде в цій справі по лінії найслабшого опору. Бюро, на яке польський уряд може що хвилини покласти свою руку, з одного боку не має свободи, потрібної для міжнародної пропаганди, з другого-ж викликає в міжнародних колах ілюзію, що „національним меншостям“ у Польщі живеться не так зле, коли вони можуть вести міжнародну пропаганду проти Польщі — з Варшави !

українським пародом викликає масові протести на Україні.

В загалі-ж треба розміркувати, що може в даних обставинах зробити Україна й Радянський Союз для західно-українських земель.

Ясна річ, польський режим на українських і білоруських землях являється ярким зломанням арт. VII. ризького договору, в якому Польща обов'язалася дати Українцям і Білорусинам „всі права, які забезпечують вільний розвиток культури, мови і виконання релігійних обрядів“.

Однаке в стані мира одиноким засобом, який має Радянський Союз у цій справі, є дипломатична акція, себто протестуючі ноти, — бо доси нема навіть між Радянським Союзом і Польщею договору про обов'язкове віддавання спірних справ під розумний суд.

Щоб дипломатична акція мала успіх, на це треба, щоб її можна було в разі потреби підперти збройною силою. Та чи в даних умовах Радянський Союз може це зробити? Чи є певність, що він видергить натиск усіх тих міжнародних сил, які стоять за Польщею й Румунією?

І зокрема чи до такої війни готові західно-українські землі? Не говорачи про петлюрівщину, яка готовиться кинути українські сили в поміч польському імперіалізму, — чи не ослаблює України й Радянського Союза політика УНД Об'єднання, яка представляє західно-українським землям Радянську Україну, як чужу силу, яку треба повалити, щоб дійти до української державності і визволення західно-українських земель?

Доки Радянський Союз потребує мира, доти він не може дати себе спровокувати до війни, тільки мусить

робити все, що служить до віддержання міра, хоч би це був навіть ненависний кожному Українцеви пакт про непротистояння з Польщею.

Не забуваймо, що Італія валишалася в тридержавнім союзі з Німеччиною й Австро-Угорщиною, однаке ні на хвилю не забувала про визволення останків італійської землі зпід Габсбургів.

Історія всіх договорів служить ярким свідоцтвом, що їх обов'язуюча сила кінчиться, коли міняється відношення сил, яке зродило їх потребу.

Шлях до визволення українських земель зпід Польщі й Румунії веде через скріплювання Радянської України й Радянського Союза.

Не значить це очевидно безчинно ждати, аж вони визволять поневолені українські землі. Ні, — вони мусять самі підготовляти своє визволення, скріпляючи свої власні сили й руйнуючи основи польського й румунського імперіалізму. Поневолені — вони мусять творити щораз сильніший вал, який охороняв би Радянську Україну перед передвчасним ворожим нападом, а в слідчий час звернувся би разом з нею проти ворога.

Очевидно, Радянська Україна може багато причинитися до скріплення сил поневолених українських земель. Вистарчить указати, як Німеччина опікується Німцями, що живуть в ріжних державах, як скріплює їх морально, плекаючи в них живу віру, що за ними стоїть Мати-Батьківщина.

Таку роль повинна сповісти Радянська Україна супроти поневолених українських земель. Як це не важко з огляду на кордони, а способи все ж знайдуться. Треба

тільки щоб між Радянською Україною і поневоленими українськими землями навязався і постійно скріплювався моральний зв'язок. Та чи можливий цей зв'язок, доки партії, які являються представниками традицій національного руху на західно-українських землях, які мають у своїх руках найважніші культурні і господарські установи, ставляться до Радянської України, як до чужої сили ? !

Хто протиставить польському імперіалізму боротьбу за відділення українських земель від Польщі і об'єднання в Соборній Українській Державі, той мусить дати собі ясну відповідь на ці два питання : 1) Що сприяє відділенню українських земель від Польщі, — прихильне чи негативне відношення до Радянської України, змагання до скріплення чи до повалення української радянської держави ? 2) Чи негайне приєднання західно-українських земель до Радянської України було б корисним чи шкідливим для їх національного розвитку і для здійснення соборної української державності ?

На перше питання ми старалися відповісти в попередніх виводах.

Відповідь на друге питання така ясна, що не вимагає багато слів.

Ті кляси, проти яких звертається радянський лад, є на західно-українських землях чужі. Усуваючи ті кляси, радянський лад не тільки не несе ніякої шкоди українському народові, як цілості, але навпаки визволяє його від чужинецького соціального й національного поневолення.

За те ті верстви, з яких складається український народ західно-українських земель, селянство, робітництво і трудова інтелігенція, від радянського ладу виграють: селянство дістало б землю, робітництво фабрику, трудова інтелігенція широку змогу праці на всіх ділянках державного і громадського будівництва.

Ставши основою нового державного ладу, селянство, робітництво і трудова інтелігенція стали б через те саме носіями української державності на своїй землі. Замість теперішньої польонізації прийшло би відполящення й українізація. Українська мова одержала би права державної мови, українська культура — змогу свободного розвитку.

Коротко — Галичина, віками польщена, Волинь, Холмщина, Підляшша й Полісся, мучені польонізацією й русифікацією, відзискали б своє українське обличчя і об'єдналися б з Матірю-Батьківщиною.

Як не ставитися до української радянської державності, — коли б об'єднання поневолених українських земель з Радянською Україною принесло їм тільки змогу тих „великих національних здвигів“, які стверджує на Радянській Україні з'їзд УНД Об'єднання, — треба відсунути на бік усе те, що ідеологічно ділить поневолені українські землі від Радянської України, і з'єднати всі зусилля на те, щоб вони як-найшвидше стали учасниками тих „великих національних здвигів“, себто об'єдналися з Радянською Україною.

. V.

БЕСАРАБІЯ Й БУКОВИНА

Румунський імперіалізм не має аві тих традицій, ані тих аспірацій, що польський. Є це імперіалізм гієни, яка ходить по бойовиці і збирає трупи. Користаючи з революції в Росії і зокрема громадянської війни на Україні, Румунія загарбала Бесарабію. Користаючи з розпаду Австро-Угорщини і польсько-української війни, яка увяzenila всі сили Західно-Української Народової Республіки, вона не тільки загарбала Буковину, але також прийшла в поміч Польщі, нападаючи в критичний момент в заду на західно-українську армію. В кінці користаючи з міжнародного положення, забезпечує собі посідання Бесарабії рядом договорів з державами антанти, а посідання Буковини договором в Сен-Жермен з 10 вересня 1919 р. між антантою й Австрією і договором в Севр з 10 серпня 1920 р. між головними державами антанти і державами, які поділили між себе територію Австро-Угорщини.

Очевидно, антанта не мала ніякого права розпоряджати Бесарабією й Буковиною.

З особливим натиском треба ствердити, що нема ніякого акту якої-небудь української влади, який вона годилася б відступити Бесарабію й Буковину Румунії. Зокрема апі Українська Соц. Рад. Республіка, апі Радян-

ський Союз не заключили досі мирового договору з Румунією і не признали її загарбаніх українських земель, а навпаки при кожній нагоді протестують проти їх анексії.

Загарбання українських земель витворило спільність інтересів між Польщею й Румунією, які, обеднані в тісний союз і спротивлені союзу з Францією, творять спільний фронт і передню сторожу антанти проти України і Радянського Союза. В цім і лежить небезпека румунського імперіялізму для України.

Румунська окупація налягає на українські землі ще важчим яром ніж польська. Їх територіальна, чисельна і культурна сила без порівнання менші і вони не можуть протиставити румунському імперіялізму тої відпорності, з якою борються західно-українські землі проти польської окупації. Користаючи з цеї слабости, румунський уряд ще перевищує польський винищуванням української національної культури, румунізацією української землі, по-збавленням українського населення всяких прав, жорстокими переслідуваннями.

В Бесарабії українське населення не вспіло ще визволитися з під русифікації, як її місце зайняла румунізація.

На Буковині українське населення осягнуло за Австрії ряд національних управниць, які творили основу національного розвитку: національна курія в буковинськім соймі, самоуправа на полі народної і середньої школи, катедра української мови й літератури в Черновецькому університеті, адміністративна самоуправа в нутрі православної церкви.

Все те румунський уряд знищив. Всі українські паперодві і середні школи зрумунізовано. Катедру української мови й літератури в Черновецькому університеті скасовано. Церковну самоуправу внесено і зроблено православну церкву знаряддям румунізації. Урядовців і священиків української національності викидається із служби або переноситься на румунську етнографічну територію, де вони засуджені на румунізацію. На їх місце приходять на українську землю урядовці і священики Румуни, які переводять румунізацію українського населення. До румунського парламенту дістаються з Українців тільки одиниці, під умовою політичної служби урядовій більшості.

Українська мова не має ніяких прав, українське друковане слово загибає під особливою цензурою.

Щоб відрізати українське населення від усякої спільноти з іншими українськими землями, румунський уряд замкнув кордони для привозу українського друкованого слова. Так само не пускає за кордон місцевої української преси, щоб інші українські землі не мали зможи довідатися про положення своїх братів.

Окремим способом румунізації є колонізація української землі румунськими селянами, яка переводиться під гаслом „аграрної реформи“.

Для виправдання румунізації румунський уряд придумав особливу теорію, по якій українське населення Бессарабії і Буковини вважається Румунами, які підлягли українізації, і тому треба їх знову зрумунізувати.

Політичне і соціальне положення української народності маси особливо важке. Всякі спроби організації люто

переслідуються як „большевизм“ з усю дикістю білого терору, який на міжнародному полі має вже свою „славу“.

Румунію обов'язує договір з 9 грудня 1919 р. про охорону національних меншин. На основі цього договору Україні повинні мати публичну українську народну школу, право закласти українські приватні школи (від народної школи до університету), право уживати української мови в адміністрації й суді, в кінці — всі громадянські і політичні права нарівні з Румунами. Ці управнення повинні ввійти в румунську конституцію як основні права, а на сторожі виконування їх повинна стояти Рада Союза Націй.

Однаке Румунія й не думає виконувати цих міжнародних зобовязань, а українське населення настільки стероризоване, що навіть боїться подавати жалоби до Ради Союза Націй.

Характерно, що Румунія настільки певна себе на міжнароднім полі, що на зібрани Союза Націй в вересні 1925 р. румунський міністр закордонних справ Дука мав смілість виступити як оборонець справедливості для національних меншин, не боячися, щоб його не запитали, як виглядає та „справедливість“ у Румунії.

Не менше характерно, що шеф секції національних меншин в Союзі Націй, Ерік Кольбан, після свого останнього побуту в Румунії в осені 1926 р., по відомостям румунської преси мав заявити, що положення національних меншин у Румунії є зовсім задовільняюче.

Очевидно, дотеперішнє поведіння Ради Союза Націй в справі охорони національних меншин що-раз ясніше показує, що звідси нема чого сподіватися українському

паселеню. Особливо тепер, коли в Раді Союза Націй засідають Польща й Румунія. Однаке жалоби до Ради Союза Націй мають свою вагу, як засіб міжнародньої пропаганди проти румунського гніту*).

Бесарабія й Буковина не тільки не можуть власними силами визволитися з кайданів румунського імперіалізму, вони навіть за слабі, щоб вести з успіхом щоденну боротьбу проти румунського гніту. Тим більший обовязок допомоги слабшому поневоленому братові лежить на інших українських землях — в пеїшій мірі на Радянській Україні. Однаке з огляду на те, що безпосередній зв'язок між Радянською Україною і українськими землями під румунською окупацією неможливий, особливої ваги набирає роля західно-українських земель. Так чи інакше мусить знайтися спосіб, щоб українське населення в Румунії одержало всяку допомогу, потрібну для його культурного розвитку, щоб воно могло зберегти себе до хвили визволення.

Особливий натиск треба покласти на те, щоб воно бачило, що його брати про нього не забивають, — що вони цікавляться його положенням, виступають в його обороні і думають про його визволення. І Радянська Україна і організації західно-українських земель повинні звертати більше уваги на положення Українців у Румунії, — зокрема в міжнародній пропаганді.

Відноситься це передовсім до Буковини, бо коли проти загарбання Бесарабії Радянський Союз протестує,

---

З погляду міжнародньої пропаганди заслуговує уваги книга : Henri Barbusse, Les Bourreaux (Кати), в якій автор описує „білий терор“ в балканських державах.

то про Буковину існаже забуто. Українська частина Буковини в хвилі розпаду Австро-Угорщини виявила тверду волю належати до Соборної України, і це дає радянському урядови України не тільки право, але також налагає на нього обовязок подбати, щоб міжнародна політика Радянського Союза мала на увазі не тільки визволення Бесарабії, але також Буковини.

VI.

ЗАКАРПАТСЬКА УКРАЇНА

Ця частина української землі знаходилася від віків в особливому положенні. Відділена природою — Карпатськими горами — від інших українських земель, жила вона цілі століття під важким гнітом мадярської держави, яка відрізала її від усіх зв'язків з українським народом, змагаючи до її повної мадяризації. В такому положенні не могла вона власними слабими силами здобутися на більше, як на примітивну місцеву духову культуру, головно національно-релігійного характеру, що в боротьбі з мадяризацією кріпилася надією на „великий руський народ“ і „русського царя“, яка виросла на ґрунті неясного розуміння історичного розвитку руських племен. До цього московофільства причинився також 1848 рік, коли російські війська здавили мадярську революцію проти Габсбургів, яка не-мадярським народам несла тільки мадяризацію.

В хвилі розпаду Австро-Угорщини Закарпатська Україна стала на розпутті, не так рішаючи про себе, як піддаючися рішенням подій. Соборницько-українській думці не дали здійснитися політичні обставини, а саме польська окупація Галичини, яка відрізала Закарпатську Україну від українських земель, на яких творилася українська держава.

В таких умовах думку приєднання до Чехословацької Республики треба вважати найкориснішим впрішенням *), особливо, що чехословацький уряд гарантував Закарпатській Україні окреме правне положення в державі.

„Коли Русини рішаться прилучитися до Чехословацької Республіки, будуть творити повний автономний стейт, якого границі будуть визначені так, що Русини будуть задоволені“, — заявив президент Масарик 25 жовтня 1918 р. в Філадельфії делегації закарпатсько-української еміграції, з якою вів переговори про приєднання Закарпатської України до Чехословацької Республіки.

Ця заява знайшла вислів у головних мирових договорах. Версайський договір в арт. 81, Сен-Жерменський договір в арт. 53, стверджуючи повну незалежність Чехословацької держави, додають: „яка обіймає автоному територію Українців на південь від Карпат“ **).

Доповненням цеї постанови головних мирових договорів являється договір між головними державами антанти і Чехословацькою Республікою з 10 вересня 1919 р. (т. зв. договір про охорону національних меншин), який в арт. 10—13 містить оці постанови про правне положення Закарпатської України:

*) Треба пригадати, що в літі 1919 р. була також виринута думка приведнати до Чехословаччини Галичину, щоб таким чином спастися від Польщі.

**) В оригіналі: „qui comprendra le territoire autonome des Ruthènes au sud des Carpates“. Термін „Ruthène“ перекладаю нашими національними термінами „Українець“, „український“. Чеський урадовий переклад договорів уживав термінів „Русін“, „русинські“.

„Арт. 10. Чехословаччина зобов'язується зорганізувати територію Українців на південь від Карпат, в границях означених головними державами антанти, в формі автономної одиниці внутрі Чехословацької держави, яка одержить як найширшу автономію згідну з цілістю Чехословацької держави.

„Арт. 11. Територія Українців на південь від Карпат одержить автономний сойм. Цей сойм виконуватиме законодатну владу в справах мови, шкільної науки, як також в справах місцевої адміністрації і в усіх інших справах, які призначать йому закони Чехословацької держави. Губернатора території Українців призначатиме президент Чехословацької Республіки і він відповідатиме перед українським соймом.

Арт. 12. Чехословаччина згоджується, щоб урядовці території Українців були набирани по змозі з громадян цеї території.

Арт. 13. Чехословаччина гарантує території Українців справедливе заступництво в законодатнім зібрани Чехословаччини, до якого ця територія висиплатиме послів вибіраних згідно з конституцією Чехословацької Республіки. Однак ці посли не матимуть права голосу в чехословацькім соймі в усіх тих законодатних справах, які належать до компетенції українського сойму“.

Це міжнародне зобовязання Чехословацької Республіки щодо Закарпатської України, обнуте наведеними артикулами, Національне Зібрання перемінило в чехословацьке державне право, вміщаючи постанови тих артикулів, — правда, з деякими відхиленнями, — у § 3 конституції Чехословацької Республіки, який звучить:

„Територія Чехословацької Республіки творить одното-
цільну і нероздільну цілість, якої граници можуть бути
змінені тільки конституційним законом.

„Нероздільною частию цеї цілості, на основі добра-
вільного приєднання, згідно з договором з головними
державами антанти з 10 вересня 1919 р., є автономія
територія Закарпатської України *), якій буде надана
найширша автономія, згідна з одноцільністю Чехословаць-
кої Республіки.

„Закарпатська Україна має власний сойм, який ви-
бирає свою президію.

„Закарпатсько-український сойм є покликаний вирі-
шати закони в справах мови, шкільної науки й релігії,
місцевої адміністрації, як також у інших справах, які
йому будуть признані законами Чехословацької Республіки.
Закони, вирішені закарпатсько-українським соймом,
коли президент Республіки своїм підписом дасть свою
згоду, будуть оголошені в окремій збірці і підписані та-
кож губернатором.

„Закарпатська Україна має бути заступлена в Націо-
нальнім Зібрannі відповідним числом послів (сенаторів)
на основі відповідних Чехословацьких виборчих законів.

„На чолі Закарпатської України стоїть губернатор,
призначений президентом Чехословацької Республіки на
внесення правительства і також відповідальний перед
союзом.

---

*) Чеський термін „Podkarpatská Rus“ перекладаю україн-
ською назвою „Закарпатська Україна“. Є се для нас єдина
правильна назва, бо для всіх інших українських земель ся
часть української землі лежить за Карпатами.

„Урядовці Закарпатської України будуть по змозі пабирані з її населення.

„Подробиці, особливо про виборче право і про виборність до сойму, будуть управильнені окремими постановами.

„Закон Національного Зібрання, який означує границі Закарпатської України, творить складову часть конституції“ *).

Таким чином і міжнародне зобовязання Чехословацької Республіки і чехословацька конституція гарантують Закарпатській Україні правне положення автономного краю в Чехословацькій Республіці. Коли цей правний стан буде вдійснений **), Закарпатська Україна матиме запевнені правні основи для свого розвитку.

Що цей правний стан ще досі нездійснений, причини цього лежать з одного боку в загальній проблемі чехословацької державності, яка все ще знаходиться в стадії змагань до синтезу між чеською національно-державною думкою передвоєнного періоду і територіально-національним складом Чехословацької Республіки, з другого — в відношенню чеського громадянства до українського питання, де стара передвоєнна русофільська течія бореться з новою українофільською.

Русофіли живуть далі ідеями передвоєнного русофільського славянофільства, яке основою славянофільства вважало не рівність і свободу всіх славянських народів,

*) Ми навели арт. 10—13 договору з 10 вересня 1919 р. і § 3 конституції Чехословацької Республіки, бо вони творять основи правного положення Закарпатської України, а при тім широкому українському загалові їх текст мало відомий.

**) Поки-що Закарпатська Україна має тільки заступництво в Національному Зібранні.

тільки могутність Росії, і тому ставилося вороже до українського питання, як до проблеми, яка загрожує цій могутності. Навязуючи до вище зазначених неясних русофільських тенденцій Закарпатської України в мадярськім періоді, чеська русофільська течія старається прищепити їй російську національну культуру і ставиться вороже до української тенденції її національного розвитку. На основі ідеї національної єдності українського народу будується тенденційний закид української ірреденти, на основі радянської державності України — закид „большевицької небезпеки“.

Це русофільське становище знайшло новий, дуже сильний вислів у праці Крамаржа про славянську політику *).

Крамаржеві відповів д-р Йн Слявік в статті „Дівна оборона славянської політики (І. Крамарж і Українці)“, яку помістив орган легіоністів „Народні Освобозені“ з 7 січня 1927 р. Ця стаття висловлює погляд українсько-фільського напрямку серед чеського громадянства.

Автор збиває передовсім виводи Крамаржа про те, що Українці творять частину „єдиного руського народу“, — покликаючися на відому записку Петербурзької Академії Наук про окремішність української мови, на зрист української національної свідомості і т. д.

Навязуючи до концепції Крамаржа про славянську федерацію, автор питав: „Чому Українці, що мають центральне положення на славянській карті і є по числу другим найбільшим славянським народом, не мали б бути рівноправним членом тієї федерації?“.

*) „Na obranu slovenské polityky“, — „Narodni Listy“ 5—17 вересня 1926 р. і окремою книжкою.

Переходячи до питання про Закарпатську Україну, автор пише:

„Крамарж хоче налякати чеського читача пригадкою, що Українці будуть рекламиувати для себе те, що належить нам, себто Закарпатську Україну *), а за те його будуча Росія ніколи не посягнула б рукою на неї. Не згадуючи вже про це, що царська Росія у світовій війні закреплювала на карті Закарпатську Україну (а часом також Словаччину) для себе, не можу зрозуміти, як може Крамарж, той славянський політик, писати про Закарпатську Україну таким тоном, яким Прусаки говорили про Познанщину. Крамарж дуже добре знає, що Закарпатська Україна, яка надає нашій державі таку антипатичну (а як кажуть вороги — географічно неможливу) конфігурацію, припала нам тільки тому, що наслідком надмірного розширення границь Польщі і Румунії була відрізана від української держави, отже прилучилася до нас добрівільно. Чи ж може тоді славянський політик написати по-великопанському, що Українці будуть рекламиувати те, що є наше? Коли б з часом границі української держави поширилися до хребтів Карпат, а громадяни „нашої“ Закарпатської України в більшості заявилися за злуковою з рідним племенем, Славянин Крамарж хотів би мабуть перенісити цьому чеськими палицями.“

До цих виводів, які зовсім правильно рішають проблему Закарпатської України, додамо ці уваги:

Неприродність пасажування російської культури на Закарпатській Україні стає очевидна, коли взяти на увагу, що її етнографічний характер безперечно україн-

*) Автор уживає чеського терміну „Podkarpatská Rus“.

ський та що її відділяє від Росії велика українська держава і українські землі попевлені Польщею, які боряться за визволення під прапором української державності. Від російсько-української границі до Закарпатської України занадто далеко, щоб не видно було всеї абсурдності змагань зробити з неї якусь російську оазу.

Що на Закарпатській Україні що-раз більше перемагає українська національна свідомість, є це природний розвиток, якого тут ніщо не спинить так само, як не спинило на інших українських землях.

Безперечно, що на цей розвиток впливає розвиток української державності на Радянській Україні. Однак тенденційність закиду, що розвиток української національної свідомості криє в собі „большевицьку небезпеку“, занадто кидається в очі. Адже радянський лад існує не тільки на Україні, але також у Росії, — чому ж не грозить „большевицькою небезпекою“ російська національна ідея, яку чеські русофіли насаджують на Закарпатській Україні? Зрештою треба вказати, що місцеві русофіли закидають комуністичні партії Закарпатської України, що вона відступає від ідеї большевизму і слухає команди „Харківських самостійників“. Ясна річ, треба відріжняти національний характер партії, від її політичної соціальної програми. Що комуністична партія Закарпатської України з усіх місцевих партій найясніше стала на українськім національнім ґрунті, це тільки свідчить, що вона найліпше зрозуміла природну тенденцію національного розвитку Закарпатської України.

В кінці щодо лякання українською ірредентою ми вже вище вказали, що в даних умовах предважні

Закарпатської України до Чехословацької Республики вважаємо найкориснішим вирішенням. І що ліпші умови розвитку матиме Закарпатська Україна, тим кориснішим вважатиме це вирішення цілий український народ.

Теоретично закид ірредентизму можна зробити російській національній ідеї ще в більшій мірі, ніж українській. Коли уявити собі, що російський імперіалізм воскресле знов, опанує всі українські і білоруські землі, — чи він тоді спинився б на чеськословацькій границі? Більше того, чи він вдоволився б Закарпатською Україною, чи не загрозив би самостійності Чехословацької Республики?

В даних умовах, коли Закарпатська Україна відділена від української держави українськими землями польської окупації, конструувати закид ірреденти являється просто абсурдом. Чей-же пікто не думає відривати Закарпатської України від Чехословацької Республики, щоб її віддати під польську окупацію!

Вільний розвиток української національної свідомості Закарпатської України зовсім не стоїть в суперечності з її привалежністю до Чехословацької Республики. Коли Чехословацькій Республіці не грозить ніяка небезпека від того, що Німці Чехословацької Республики визнають ідею національної єдності всого німецького народу, вважають Гете і Шіллера своїми національними поетами, — невже ж їй загрожує що-небудь від того, що Закарпатська Україна визнаватиме ідею національної єдності всого українського народу, вважатиме своїми національними поетами Шевченка і Франка?

Коли ж український народ скине з себе ярмо польської окупації і українська держава простягнеться аж до

чехословацької границі, — занадто важні спільні інтереси будуть лути обі сусідні держави, щоб вони не змогли полагодити питання Закарпатської України на основі обопільної згоди. Адже польський імперіалізм не тільки здавлює життя великої частини українського народу і відділює Україну від Європи. Шантажуючи Європу своєю місією „оборони західньої цивілізації проти східного варварства“, він шкодить також міжнародному значенню Чехословаччини, а відгороджуючи її від України і цілого європейського сходу, цього природного терену чехословацької промислової експансії, він загрожує життевим інтересам чехословацького народу. Тому упадок польського імперіалізму і спільна границя Чехословаччини і України мали б для обох народів епохальне значення.

Вище наведені выводи чеського публіциста свідчать, що в чеському громадянстві пробиває собі шлях правильне розуміння проблеми української державності і зокрема проблеми Закарпатської України. Тому треба сподіватися, що в дальшому розвитку чехословацької державності будуть також здійснені ті правні основи, на яких Закарпатська Україна приєдналася до Чехословацької Республіки.

Поки що треба ствердити, що Закарпатська Україна, позбувшися мадярського ярма, почала жити своїм власним життям. Народня й середня школа, товариство „Просвіта“, театр, господарські організації, політичні партії, рідна мова в державних установах, — все те являється вислідом дотеперішніх змагань і творить основи дальнього розвитку.

При тім що далі, тим більше зростає свідомість приналежності до великого українського народу і змагання бути співучасником і співтворцем всеукраїнського життя.

Закарпатська Україна, віками відрізана від матірного пnia й омертвіла під чужинецьким гнітом, — під животворним впливом відродженої української державності віджила і приєднується до всеукраїнської сім'ї.

VII.

ЗАКІНЧЕННЯ

Розглядаючи положення окремих частей України, ми старалися виказати, що в інтересі соборної української державності лежить розвиток української радянської держави, що вона повинна стати для поневолених українських земель Матірю-Батьківщиною.

Як це вже вказано в попередніх виводах, негативне відношення окремих груп українського громадянства до Радянської України, — наскільки воно виходить із інтересів української державности, — полягає на неправильній оцінці історичного моменту, який переживає Україна в боротьбі за свою державність.

Історичними ворогами української державности являються два імперіялізми: російський і польський, — і проблема української державности лежить у тому, як побороти оба ці імперіялізми і забезпечити існування Соборної Української Держави.

Теперішня Українська Радянська Держава завдячує своє існування тому, що революція на території царської Росії зломила силу російського імперіялізму. Неправильність оцінки цього історичного факту полягає в тому, що протирадянські українські групи думають, що це перемога радянського ладу перешкодила

здійсненню їх концепції української державності. В дійсності, коли б не перемога радянського ладу, то на території царської Росії був би переміг російський імперіялізм, — чи в формі російської республіки, чи може навіть у формі відновленої царської Росії, — який написав був би поневолив Україну.

З цим в'язеться неправильність оцінки Радянського Союза. З факту, що Радянський Союз далі звязує Україну з Росією, виводиться, що він є новою формою російського імперіялізму. В дійсності зв'язок України з Росією в Радянському Союзі являється зв'язком двох рівноправних держав. Коли вказується на негативні сторони цього зв'язку (перевагу Росії в Радянському Союзі, русифікаційні тенденції союзного уряду, сили російського елементу на Україні і т. д.), — треба мати на увазі, що з погляду історичного розвитку вони являються не суттєвим елементом Радянського Союза, тільки наслідками попереднього поневолення України Росією, які зникають у міру розвитку української радянської державності.

Рівночасно треба мати на увазі, що скріплення української радянської державності є єдиним шляхом до усунення тих темних сторін і досягнення повної — як правної, так і фактичної — рівноправності України з Росією.

Сила російського імперіялізму зломана, але ще не знищена. Всі російські групи, які готовляться до повалення радянського ладу, звязують з цим нове поневолення України Росією. З другого боку державна сила України не зросла ще до тої міри, щоб на випадок повалення

радянського ладу Україна могла оборонитися перед новою навалою російського імперіалізму.

Таким чином революція, радянський лад і Радянський Союз являються охороною України перед російським імперіалізмом. Тому навіть ті українські групи, які ідеологічно поборюють радянський лад, повинні примиритися з ним, маючи на увазі, що в даних умовах єдиною формою української державності може бути Українська Радянська Держава.

Тут зустрічаємося з неправильністю оцінки самої Української Радянської Держави.

Перш за все закидаетесь їй, що вона не відповідає ідеалові української національної держави.

Щоб обмежитися до українських демократичних груп, під цим ідеалом розуміється тип європейської демократичної держави, виідеалізований відповідно до партійного становища групи. Цей партійний ідеал держави кожна група старається представити як „чистий національно-державний ідеал“, який повинен призвати весь народ.

В звязку з цим стоять гасла про єдиний національний фронт, про потребу підчинення інтересів партії і класи інтересам нації і держави. Кожна група очевидно стоїть на тім, що це вона представляє інтереси нації і держави і всі інші групи повинні їй підчинятися, творити єдиний національний фронт під її проводом. За те, щоб самій не підчинятися, стоїть вона на тім, що тільки вона представляє „чистий національно-державний ідеал“*).

*) Аналізуючи гасло єдиного національного фронту, хочемо показати, як воно родиться в партійного розуміння інтересів нації і держави. Це гасло є постійним явищем, яке

радянського ладу Україна могла оборонитися перед новою навалою російського імперіалізму.

Таким чином революція, радянський лад і Радянський Союз являються охороною України перед російським імперіалізмом. Тому навіть ті українські групи, які ідеологічно поборюють радянський лад, повинні примиритися з ним, маючи на увазі, що в даних умовах єдиною формою української державності може бути Українська Радянська Держава.

Тут зустрічаємося з неправильністю оцінки самої Української Радянської Держави.

Перш за все закидаетесь їй, що вона не відповідає ідеалові української національної держави.

Щоб обмежитися до українських демократичних груп, під цим ідеалом розуміється тип європейської демократичної держави, виідеалізований відповідно до партійного становища групи. Цей партійний ідеал держави кожна група старається представити як „чистий національно-державний ідеал“, який повинен призвати весь народ.

В звязку з цим стоять гасла про єдиний національний фронт, про потребу підчинення інтересів партії і класи інтересам нації і держави. Кожна група очевидно стоїть на тім, що це вона представляє інтереси нації і держави і всі інші групи повинні їй підчинятися, творити єдиний національний фронт під її проводом. За те, щоб самій не підчинятися, стоїть вона на тім, що тільки вона представляє „чистий національно-державний ідеал“*).

*) Аналізуючи гасло єдиного національного фронту, хочемо показати, як воно родиться з партійного розуміння інтересів нації і держави. Це гасло є постійним явищем, яке

Правда, радянська республіка являється новою державною формою, однаке і попередні форми були колись нові. Уявім собі, що радянський лад переміг би в цілій Європі, яка перемінилася б в Радянський Союз, — чи це значило би, що Німеччина, Франція і всі інші європейські держави перестали б бути національними державами ? !

Тут переходимо до закиду інтернаціональності, який робиться радянської державності.

Уявім собі, що Велика Революція перемогла не тільки на французькій території, що французькій революційній армії вдалося повалити тиранів не тільки у Франції, але і в сусідніх державах. Чи тоді не був би утворився союз республік, подібний до теперішнього Радянського Союза, щоби спільно обороняти демократично-республіканський лад, — і чи на той союз республік оборонці старого ладу не були б сипали всіх тих закидів, які тепер сиплються на Радянський Союз ? !

Це — для ілюстрації, що демократія в своїй основі така сама інтернаціональна ідея, як соціалізм. „Батьківщина“ французької революції була батьківщиною в революційному розумінні. Обороняти батьківщину, значило тоді те саме, що в Радянському Союзі значить обороняти революцію. Французька революційна армія обороняла батьківщину проти союза тиранів, якому протиставила рівність і братство народів.

І коли українські демократичні групи вважають демократичну республіку національною, а радянську республіку — інтернаціональною, то це тільки значить, що ідея демократії вже на стільки прийнялася на націо-

нальпому ґрунті, що вінто не думає про її інтернаціональний характер, а інтернаціональна ідея, яка лягла в основу радянського ладу, ще зава́дто нова.

Що тільки її новість будить страх перед її інтернаціональністю, вистарчить пригадати старий спір про „національне“ і „інтернаціональне“, який вів Драгоманів з галицькими народовцями і придніпрянськими культурниками. Тоді Драгоманову закидали вороже відношення до „народніх святощів“, — а тепер величають його за збогачення української культури європейськими (себто інтернаціональними!) ідеями, за „прорубання вікна в Європу“.

Зрештою вистане вказати на християнство, що являється найчистішою інтернаціональною ідеєю, яка на протязі віків так знаціоналізувалася, що кожний парід уважає християнську релігію власністю своєї національної культури.

Коротко — кожна ідея є інтернаціональна, пе виключаючи павіть наймоднішої форми націоналізму, якою являється фашизм. І кожна, прищеплена на національному ґрунті, дає особливу відміну, яка стає власністю національної культури. Так знаціоналізувалася християнська релігія, так знаціоналізувалася демократична ідея, тому самому процесови підлягає соціалізм і його реальний вислів — радянська державність. Уявім собі, що вона перемогла би в цілій Європі, — невже ж тоді всі народи Європі втратили би своє національне обличчя ? !

Коли ж говорять, що комунізм є доғма, а доғма не є здібна до розвитку, — вистане вказати, який розвиток перейшла пайсильніша з доғмом, бо сперта на надземний

авторитет, — християнство! І яку здібність розвитку виявив сам комунізм за не цілых десять літ будівництва радянської державності, — з окрема на Україні!

В кінці закідається українській радянській державі цілу низку недостач, які вона виявляє з національного погляду. Цих недостач ніхто не заперечує. Пише про них радянська преса, радянська влада старається їх усувати. Однаке закиди з цього приводу робиться так, як коли б радянський лад застав після буйного розцвіту української державності і сплив від цей розцвіт, погіршив умови розвитку української державності. Тим часом треба мати на увазі, що це тільки початок будови української державності, після більше ніж 250 літ „пропащого часу“, як назвав Драгоманів період поневолення України Росією. Розуміється, Україні ще дуже багато недостає, щоб українська державність осягнула хоч такий ступінь розвитку, який зрівнював би її з Росією. Однаке, виказуючи ці недостачі, треба тямити, що це початок, а не завершення будови української державності. Важне те, що українська радянська державність дає основи для дальшої праці над будовою Соборної Української Держави.

І так революція, радянський лад і Радянський Союз, зломивши силу російського імперіалізму, утворили основи для нового відношення між Україною й Росією. В Радянському Союзі, в якім Україна і Росія являються рівноправними державами, це відношення повинно еволюціонувати постійно в користь України. В міру того, як крішватиме державна сила України, — Росія звикатиме до того, що Україна є окрема нація і держава, іншими

словами: завмиратиме російський імперіялізм у відношенні до України. Таким чином Радянський Союз дає вигляди на мирну ліквідацію історичного російсько-українського спору в користь української державності.

Це уможливить Радянській Україні звернути всі свої сили проти польського імперіялізму і змагати до з'єднання всіх українських земель в Соборну Українську Державу.

З цього погляду укріплення української радянської державності особливо важне для західно-українських земель. Україна, загрожена Росією, не може рівночасно воювати також із Польщею. Навпаки, історія вчить, що вона все була примушена шукати в Польщі помочі проти Росії. Ця ідея польсько-українського союза проти Росії зродила також варшавський договір, який найліпше ілюструє шкідливість такого союза для України. Платячи Польщі за її поміч українськими землями, Україна не тільки ослаблює свої сили і супроти Росії і супроти Польщі, але також робить свого польського союзника своїм ворогом, бо Польща, яка володіє українськими землями, мусить бути ворогом України, боячися, що вона, зросши в силу, звернеться проти Польщі, щоб відібрати українські землі.

Як Польща боїться мирної ліквідації російсько-українського спору і бажала би спровокувати конфлікт України з Радянським Союзом, свідчать статті близької до польського уряду польської преси про українську державність з приводу 10-ліття мартової революції. Вказуючи на зрост української державності, доказується, що Україна в змаганнях до закріплення своєї державності мусить

попасти в конфлікт з Росією і „приєднатися до Європи“, для чого їй потрібна поміч Польщі, яка „здавна засівала на Україні західну культуру“. За сю поміч, очевидно, треба заплатити Польщі західно-українськими землями.

Скріпляти Українську Радянську Державу, значить, з одного боку забезпечувати Україну перед російським імперіалізмом, з другого — готовити ту силу, яка поможет українським землям визволитися з під Польщі і Румунії. Так здійсниться ідеал Соборної України.

Се повинно мати на увазі українське громадянство, особливо при теперішньому міжнародному положенню, коли під протекторатом Англії творить ся нова протирадянська коаліція, з Польщею й Румунією як тими силами, які в воєнній акції проти Радянського Союза мають напасті на Україну.

Тільки стоячи на твердому ґрунті істнуючої української радянської державності, можна розвязувати як слід міжнародні питання з погляду інтересів України.

І тільки стоячи на сьому ґрунті, стане ясно, що на випадок нападу ворожих сил на Україну весь український нарід мусить обороняти Українську Радянську Державу, змагаючи до того, щоб вона обняла всі українські землі.

Прага, 3 марта 1927.

Зміст:

	Стор.
I. Вступ	3
II. Україна і Радянський Союз	9
III. Польський імперіалізм	26
IV. Західно-українські землі	40
V. Бесарабія й Буковина	61
VI. Закарпатська Україна	67
VII. Закінчення	78

DRUCK DER JOHANN N. VERNAY A.-G., WIEN IX.
